

77848

T.C.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALMAN DİLİ, EDEBİYATI VE EĞİTİMİ BÖLÜMÜ

ERICH MARIA REMARQUE'IN
ESERLERİNİN 1950 YILINA KADAR
YAPILAN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ
VE
TÜRKİYE'DEKİ REMARQUE İMAJİ

MASTER TEZİ

Hazırlayan: B. SEVİNÇ MESBAH

Danışman: Prof. Dr. HÜSEYİN SALİHOĞLU

Ankara, 1990

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İÇİNDEKİLER

SAYFA

I.	Giriş (Almanca)	I
	(Türkçe)	1
I.A.	Edebi Çevri Üzerine	5
I.B.	Erich Maria Remarque'ın Hayatı	8
I.C.	E.M. Remarque'ın Eserleri ve Türkçe Çevirileri	
	Üzerine	16
II.	Çeviriler	27
II.A.	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	27
II.B.	Sonra	41
II.C.	Üç Arkadaş I, II	63
II.D.	İnsanları Seveceksin I, II	74
II.E.	Zafer Âbidesi	84
III.	Genel Değerlendirme	101
IV.	Ekler	108
	Bibliyografya	

I. EINLEITUNG

Die Bemühungen auslaendische Werke zu übersetzen, schaffen für das eigene Land den Blickwinkel neuen Denkens. Durch die Übersetzungsarbeiten können Geschichte, Philosophie, Literatur und viele andere Wissenschaften anderer Nationen bekannt werden. Somit erweitern solche Bestrebungen d.h. Überlieferungen der anderen Weltkulturen, den Horizont der einheimischen Menschen.

Solche türkische Übersetzungsbestrebungen wurden im Osmanischen Reich besonders in geschichtlichen und wissenschaftlichen Bereichen verwirklicht. Man sah, daß die bedeutendsten literarischen Übersetzungsarbeiten in der Tanzimat-Zeit (1839) herausgegeben worden sind. Diese Versuche wurden meistens mit Werken französischer Autoren oder den ins Französische übersetzten Werken aus anderen Sprachen gemacht.

In der Zeit der Türkischen Republik wurden die ersten Übersetzungsarbeiten unter der Kontrolle und Führung des Staates realisiert. Nach der Gründung der Fakultäten für Literatur und Philologien wurden die Übersetzungsarbeiten und Forschungen der auslaendischen Schriftsteller noch wissenschaftlicher. Dadurch wurden viele bedeutenden Werke der verschiedenen europaeischen und amerikanischen Autoren und Philosophen bekannt. Im Anschluß daran hatten jedoch viele türkische Schriftsteller angefangen, nach auslaendischen Mustern (französischen, englischen, amerikanischen

und deutschen) Werke zu schreiben.

Inzwischen sind auch die Werke der deutschen Dichter übersetzt und gelesen worden. Durch die Übersetzungen wurden berühmte Werke der deutschen Schriftsteller bekannt und beliebt. Einer der meist übersetzten Autoren war Erich Maria Remarque (1898-1970).

Remarque, der einer der bedeutendsten Schriftsteller der deutschen Literatur im XX. Jahrhundert war und dessen Werke als Antikriegsromane in der ganzen Welt berühmt wurden, wurde auch in der Türkei zu einem der meistgelesenen ausländischen Autoren.

Die Romane Remarques, die die Rohheit der Kriege und deren zerstörerischen Einfluß auf die Menschen und Länder mit voller Klarheit und Intensivität widerspiegeln, gehören zu den am meisten übersetzten Werken der europäischen Literatur.

Trotz allem ist in der Türkei bis heute über Remarque und dessen Werke keine wissenschaftliche Arbeit begonnen worden. (abgesehen von ein paar Stiluntersuchungen in den sechziger-siebziger Jahren an den Universitäten als kurze Lizenzarbeit).

Remarque war einer der wenigen Autoren, der in seinen Werken sowohl den Ersten- und als auch Zweiten Weltkrieg und deren Zerstörungen widerspiegelte. Er wollte die Geschehnisse

frisch und lebendig halten (Im Gegensatz zu vielen seiner Zeitgenossen), anstatt sie zu vergessen. Er glaubte, der einzige Weg, die Kriegsneigung zu verhindern, sei, die Leiden bemerkbar zu machen, anstatt die Schmerzen zu stillen. Aber er hatte auch in seinen Werken den Mut zum Lebenswillen, und die Kraft für den Widerstand gegen den Krieg.

Die Menschheit fand, trotz ihrer zerstörten Staedte, trotz ihrer "hingemordeten Jugend"* den Mut zu neuem Aufbau, wegen der Wahrheit und der Kraft seiner Bücher.

Gleiche Resonanz fand sich auch unter dem türkischen Leser-Publikum. Kemal Demiray, Zeria Karadeniz, die die Werke Remarques; "Drei Kameraden" 1941 und "Arc de Triomphe" 1946 übersetzten, wiesen auch auf diese Ansicht in ihrem "Vorwort" hin.

Jedes seiner Werke wurde als ein Dokument und Geschichtsroman seiner Zeit angenommen. Es war selbstverstaendlich, daß die Werke Remarques, die die pazifistische Weltanschauung beinhalten und die schwere Kriegstat und Not der Nachkriegszeit mit voller Wirklichkeit und Kraft darstellen, auch in der Türkei beliebt wurden.

* Diese Ansichten stehen in der deutsche Originalausgabe vom "Arc de Triomphe" Remarques, Micha Verlag, Zurich, 1945, als Interpretation vom Micha Verlag auf dem Umschlag des Buches.

Besonders wurden sie in der Türkei zwischen den Jahren 1930-1950 als passives Widerstandsmittel verstanden, weil die Türkei den Schmerz des Ersten Weltkriegs und dessen Wunden, die noch nicht geheilt waren, noch in ihrem Herz trug, und sie sich außerhalb des Zweiten Weltkriegs halten wollte, und weil die Werke Remarques den Krieg anklagten und die Menschen dazu bewegten, gegen den Krieg zu sein.

Die elf Romane Remarques wurden von achtzehn türkischen Übersetzern ins Türkische übersetzt. Somit sind viele seiner Romanen von verschiedenen Übersetzern in verschiedenen Zeiten mehrmals bearbeitet worden. Deshalb sind fünfundzwanzig verschiedene Übersetzungen des Gesamtwerkes Remarques entstanden. Da die vielen Übersetzer ihre Übersetzungen in verschiedenen Zeiten nochmals bearbeitet haben, erhöht sich diese Zahl der Übersetzungsarbeiten fast um das Doppelte.

Nach unseren Untersuchungen haben wir gesehen, daß über Remarque und seine Werke bis heute keine wissenschaftliche Arbeit angefertigt wurde. Nur in der zweiten Haelfte des XX. Jahrhundert sind Remarque und seine Romane von Burhan Arpad* untersucht worden.

* Burhan Arpad, der sechs Romane der Werke Remarques übersetzte und im Jahre 1956 mit ihm eine Reportage machte, schrieb ein Buch über den berühmten Autor, in dem er seine Reportagen, seine eigene Meinungen und Interpretation über die Werke und das Leben Remarques zusammenstellte. (Siehe Bibliographie)

Die vorliegende Arbeit beabsichtigt, die Rezeption und die Übersetzungen der Werke Remarques in der Türkei zu untersuchen. Wegen der Größe der Untersuchungsbereiche erstreckt sie sich von 1928 bis 1950.

In dieser Arbeit werden zuerst die literarischen Übersetzungen besprochen. Entschließend wird Remarques Leben und saemtliche Übersetzungen (ins Türkische) seiner Werke bis heute dargelegt. Im zweiten Teil dieser Arbeit werden die Übersetzungsarbeiten der Werke Remarques bis 1950 im einzelnen analysiert und interpretiert.

* * *

I. GİRİŞ

Yabancı ülkelerin eserlerinden yapılan çeviri çalışmaları ülkelere yeni düşünce boyutlarını kazandırmaktadır. Çeviriler vasıtasıyla başka milletlerin tarihi, felsefesi, edebiyatı ve diğer bilim dalları öğrenilebilmektedir. Böylece bu tür çalışmalar, yani başka dünya kültürlerini aktarmak o ülkenin kendi insanlarının ufkunu genişletmektedir.

Türkçe'ye yapılan bu tür çeviri çalışmaları Osmanlı İmparatorluğu'nda daha çok tarih ve bilim alanlarında gerçekleştirilmiştir. Ancak edebiyat alanında yapılan önemli çeviri çalışmalarının Tanzimat Döneminde (1839) yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar, daha ziyade Fransız yazarlarının eserlerinden veya başka dildeki eserlerin Fransızca'ya çevrilmiş metinleri üzerinden yapılmaktaydı.

Cumhuriyet dönemindeki ilk çeviri çalışmaları, devletin önderliğinde ve kontrolü altında bulunmaktaydı. Edebiyat ve Filoloji Fakültelerinin kuruluşundan sonra, çeviri çalışmaları ve yabancı yazarların araştırılması daha bilimsel bir şekilde sürdürülmüştür. Bu suretle çeşitli Avrupa ve Amerikan yazarlarının ve filozoflarının birçok önemli eseri tanınmış oldu. Bunun sonucunda da birçok Türk yazarı, yabancı eserleri (Fransız, İngiliz, Amerikan ve Alman edebiyatı eserlerini) örnek olarak eserler vermeye başladılar.

Bu arada da Alman yazarlarının eserleri Türkçe'ye çevrilmiş ve okunmuş ve bu suretle, çeviri aracılığı ile Alman yazarlarının ünlü birçok eseri tanınmış ve ilgi görmüştür. Eserleri en çok çevrilen yazarlardan biri de Erich Maria Remarque'dır (1898-1970).

Yirminci yüzyıl Alman edebiyatının önemli bir yazarı olan ve savaş karşıtı eserleri ile tüm dünyada ün kazanmış olan Remarque Türkiye'de de en çok okunan yabancı yazarlardan biri olmuştur.

Remarque'ın, savaşın vahşetini, onun insanlar ve ülkeler üzerindeki yıkımını büyük açıklılık ve duyarlılıkla yansıtan romanları, Avrupa edebiyatından Türkçe'ye en çok çevrilen eserler arasındadır. Buna rağmen Remarque ve eserleri üzerine bugüne kadar (Üniversitelerde 1960-1970'li yıllarda lisans tezi olarak hazırlanmış kısa birkaç üslup incelemesi dışında) Türkiye'de bilimsel olarak bir araştırma yapılmamıştır.

Remarque, eserlerinde hem Birinci ve hem de İkinci Dünya Savaşını ve onların yıkımlarını yansıtan ender yazarlardan biridir. O, bütün bu olanları unutmak yerine hep canlı, hep yeni tutmanın taraftarıdır. Savaşları önlemenin tek yolunun; acıları küllendirmek yerine depreştirmekte olduğuna inanmaktadır. Ama onun eserleri, aynı zamanda yaşama bağlılık için gereken cesareti ve savaşa karşı koymak için gereken gücü de taşımaktaydı.

İnsanlık, yıkılmış şehirler ve **"ölüme sürüklenmiş"** gençliğe rağmen, yeniden yapılanma için gereken cesareti onun eserlerinin

gerçeğinden ve gücünden alıyordu¹.

Aynı yankılar kendini, Türk okurunda da göstermiştir. "**Üç Arkadaş**"ı 1941 yılında çeviren Kemal Demiray ve "**Zafer Âbidesi**" ni 1946 yılında çeviren Zeria Karadeniz de çevirilerinin önsözlerinde aynı düşünceleri belirtmişlerdir.

Remarque'ın her bir eseri, zamanının birer belgeseli ve tarih romanı olarak kabul edilmekteydi. Onun pasifist dünya görüşünü içeren ve ağır savaş olaylarını, savaş sonrasının zorluklarını büyük bir gerçeklik ve güçle yansıtan eserlerinin Türkiye'de de ilgi görmesi doğaldır.

Onun eserleri özellikle 1930-1950 yılları arasında Türkiye'de pasif bir direnme aracı olarak görülmüştü. Çünkü, Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nın acılarını ve henüz kapanmamış yaralarını yüreğinde taşıyor ve yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını korumak istiyordu. Ve çünkü, Remarque'ın eserleri savaşı yargılıyor ve insanları savaşa karşı harekete geçiriyordu.

Yazarın, yazmış olduğu onbir romanı onsekiz Türk çevirmen tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Böylece onun birçok romanı farklı çevirmenler tarafından çeşitli zamanlarda birkaç kez ele alınmıştır.

(1) Bu görüşler, Remarque'ın "**Zafer Âbidesi**" adlı kitabının 1945 yılında Zürih'te basılan Almanca orjinal baskısını gerçekleştiren Micha Yayınevi'nin kitap kapağına yazdığı yorumdan alınmıştır.

Bu nedenle, yazarın onbir romanının yirmibeş adet çevirisi ortaya çıkmıştır. Bu çevirmenlerden bazıları da farklı zamanlarda, çevirilerini yeniden ele aldıkları için çeviri çalışmalarının sayısı, hemen hemen iki kat yükselmiştir. Araştırmalarımız sonucunda, Remarque ve eserleri üzerine bugüne kadar bilimsel bir çalışmanın yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Burhan Arpad'ın² Remarque'ı ve romanlarını incelediği görülmektedir.

Remarque'ın eserlerinin çevirilerini ve yazarın Türkiye'deki algılanışını araştırmayı amaçlayan bu çalışma; araştırma alanının çok kapsamlı olması nedeniyle 1928-1950 tarihleri ile sınırlandırılarak ele alınmıştır.

Bu çalışmada önce edebi çeviriden sözedilmiş, daha sonra Remarque'ın hayatı ve yazarın bugüne kadar Türkçe'ye çevrilmiş tüm eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında ise 1950 yılına kadar yapılmış olan çeviri çalışmaları tek tek ele alınarak incelenmiş ve yorumlanmıştır.

(2) Remarque'ın eserlerinin altısını Türkçeye çeviren Burhan Arpad, 1956 yılında yazarla röportajlar yapmış ve bu röportajlarını, yazar hakkındaki düşüncelerini, yazarın hayatını ve eserlerinin yorumlarını bir araya toplayarak bir kitap yayınlamıştır. Bkz. Bibliyografya.

I/A EDEBİ ÇEVİRİ ÜZERİNE

Çeviri edimi aracılığı ile farklı kültürlerin ve uygarlıkların başka bir dile aktarılacağı ve o kültürün tanınmasını sağlayacağı yadsınamaz. Bu suretle toplumların bilgi ve görüş açıları gelişeceği gibi, toplumlar arası iletişim de kolaylaşmakta ve gelişmektedir. Çeviri; ana dilden yabancı dile, yabancı dilden anadile olacağı gibi bir yabancı dilden bir başka yabancı dile de olacaktır. Bu nedenle çevirisi yapılan kaynak metnin dili için "araç dil" ve aktarıldığı dil için de "amaç dil" ifadesi kullanılmaktadır³.

Çeviri edimi sadece araç dilde yazılmış bir yazının veya eserin amaç dile aktarılması değildir. Çevirmenin, her iki dilin gramerini, yazım kurallarını ve dilin ruhunu iyi tanınması , bilmesi ve kullanabilmesi gerekmektedir.

Çünkü çeviri edimi, bir dilde kullanılan kelimelerin, sadece başka bir dildeki sözlük karşılıklarının bulunarak yanyana yazılması değildir. Bu aşama, çevirinin matematiksel ve somut yanıdır. Cümlelerin içeriği ve ruhunun da ikinci dilde yaşatılabilmesi, özellikle edebi çeviride üzerinde titizlikle durulması gereken irrasyonel ve soyut bir aşamadır.

Edebi çeviride, kaynak eserin yazarının üslup özelliği de

(3) Hüseyin Salihoğlu, "Edebi Çeviri Sorunları Üzerine", Türkiye Yazıları, Aylık Dergi, Sayı: 43, Ekim 1980, s: 13-15

işin içine girince çevirmenin işinin pek kolay olmayacağı apaçık ortadadır. Çevirmen dilin kalıplarının yanısıra yazarın üslûp özelliklerini, anlatım tekniklerini bilmek, araç dilin **"ruhunu"** kavramak, her iki dilin bağlı olduğu ülkenin kültürünü, tarihini, toplumunu ve edebiyatını iyi tanımak ve araç dildeki metnin içeriğini ve üslûbunu amaç dilde aynı şekilde verebilmekle yükümlüdür.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı edebi çeviri, bilim ve teknik alanlarında yapılan çeviri edimine kıyasla daha fazla bilgi birikimini ve yeteneği gerektirmektedir.

Gürsel Aytaç'ın⁴, bilim ve teknik alanlarında yapılan çevirilerde **"doğru"**nun yanısıra edebi çevirilerde **"güzel"**in aranması gerektiğini belirtmesi, Hüseyin Salihoğlu'nun dilin **"psikolojik derinliği"**nden söz etmesi ve daha 1950'li yıllarda Sabri Esat Siyavuşgil'in⁵ TDK dergisinde dilin **"muhtevası"**nın altını önemle çizmesi, hep aynı konunun üzerinde titizlikle durulması gerektiğini açıkça göstermektedir.

Yukarıda belirtilen ve edebi çevirinin hayati noktasını oluşturan **"güzel"**i, eserin **"psikolojik derinliği"**ni verebilmek ve kaynak eserin içeriğini amaç dilde yaşatabilmek için, çeviri ediminde önemli

(4) Gürsel Aytaç, Edebiyat Yazıları I, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 112

(5) Sabri Esat Siyavuşgil, "Tercüme Dair", Türk Dili, Aylık Dergi, Cilt I, Sayı 1-12, TDK, 1951-52, S: 443-446

bir rol oynayan ilk kurallardan biri de çevirinin mutlaka özgün eserden yapılması gereğidir.

Bütün bu olguların yanısıra, mümkün olduğu takdirde **"yazar-çevirmen ilişkisi"**⁶ kurulması, edebi çeviride arzulanan uç noktalardan biri durumundadır.

Sağlıklı bir çeviri edimi için de unutulmaması ve daima hatırlarda tutulması gereken başlıca ilke; çeviri ediminin bir **yaratma** ediminden çok bir **yaşatma** edimi olduğudur.

* * *

(6) Bkz. Gürsel Aytaç, Edebiyat Yazıları I.

I/B ERICH MARIA REMARQUE'IN HAYATI

Erich Paul Remarque 22 Haziran 1898 yılında Osnabrück'te dünyaya geldi. Ailesi 17. YY 'da Fransa'dan göçetmişti. Remarque soyadı, sonraları Almanca yazıma uydurularak "Remark" olarak kullanıldı. Babası Peter Remark bir basımevinde çalışırdı. Ailenin Erich'ten başka Elfriede ve Erna adında iki kız çocuğu daha vardı. Dargelirli bu ailenin yetenekli oğlu ilkokulu bitirdikten sonra katolik-papaz-öğretmen okuluna başladı (1912).

Oldukça titiz ve yetenekli olan bu öğrenci, öğreniminin yanısıra çok iyi icra ettiği piyano ve org ile dersler vererek para da kazanıyordu. Bunun yanısıra devrin filozoflarını ve yazarlarını okuyor, kültürünü genişletiyordu.

1916 yılında öğrenimini tamamlamadan tüm sınıf arkadaşları ile birlikte askere alındı. Henüz 18 yaşındaydı ve Birinci Dünya Savaşı'nı cepheden izledi. Ancak bir yıl sonra dizinden yaralandı ve cephe hastanesinde yattı. 1918'de taburcu oldu. Aynı yıl yazdığı şiirlerini ve düz yazılarını Osnabrück'teki **"Die Schönheit"**⁷ adlı dergide yayınladı. **"Die Traumbude"** adlı sanatçı romanı da bunlardan biridir.

Savaş sona erdiğinde yeniden öğrenimine devam etti. Okulda

(7) Bkz. Burhan Arpad, Doğunun ve Batının Büyük Ustaları, Kitap Yayınları, İstanbul, 1972. S: 21

çok faal bir öğrenciydi. Görüşlerini açıkladığı konuşmalar yapar ve kendini dinlettirirdi. Savaş yılları onu olgunlaştırmış ve dünya görüşünü değiştirmişti.

Remarque, giyimine özen gösteren, başta müzik, edebiyat, spor ve resim olmak üzere çeşitli konularla ilgilenen, aynı zamanda romantik yaratılıшта olan biriydi. Derslerinin yanısıra sürekli verdiği özel derslerle de hayatını kazanıyordu. 1919 yılında okulunun mezuniyet balosunun düzenlenmesine öneyak oldu ve Remarque aynı yıl okulu bitirerek öğretmenlik diplomasını aldı.

Aynı yıl Klingen'deki bir okulda zor şartlar altında öğretmen vekilliği yapmaya başladı. Ancak bazı konuşmaları ve davranışları politik olarak değerlendirildi ve Papaz Okulunun Müdürü tarafından Osnabrück Makamlarına şikayet edildi. Sorgulamadan sonra görevinden ayrıldı. Daha sonra Prusya'daki Klein-Berssen'de geçici olarak öğretmenlik yaptı. Okul işlerine çok karışan bir papazla ters düşünce, papaz tarafından gerçek dışı ithamlarla yine şikayet edildi ve sorgulandı. Yerine çalıştığı ve izinli öğretmenin görevine geri dönmesi üzerine oradan ayrıldı.

Bu olaylardan sonra Remarque öğretmenlik mesleğini bırakmaya karar verdi ve istifa etti. Manifaturacılık, mezar taşçılığı ve müzik hocası olarak çeşitli işlerle uğraştı, ama geçim sıkıntısından kurtulamıyordu.

1922 yılında Osnabrück hükümeti onu bir okula öğretmen

olarak atamak istediye de Remarque bir lastik fabrikasının (Continental Reifenfabrik) **"PR-Blatt"** adlı dergisinde reklam ve yayın işlerinde çalışmaya başladı. İyi para kazanıyor, çok yerler geziyor ve edebiyat çalışmalarına zaman ayırabiliyordu. Hannover'e taşındıktan sonra esas soyadı olan **"Remarque"**ı kullanmaya başladı.

Bu arada, XX. yüzyılın Alman filozofu ve çağa karşı bir başkaldırı içinde olan Nietzsche'nin (1844-1900) **"Vitalizm"**i, yazılarıyla Natürallizm'i hazırlayan Alman tabiat bilimcisi, yazar ve eleştirmen Wilhelm Bölsche'nin (1861-1939) **"Yaşam Felsefesi"** ve Avrupa edebiyatını etkileyen XIX. yüzyıl Fransız romancısı Joris Karl Huysman'ın (1848-1907) **"Dekadenz"** kavramı onu yakından ilgilendiriyordu. Remarque, 1924 yılında **"Leitfaden der Dekadenz"** adlı eserini yayınladı. Aynı yıl dışavurumcu ve coşkulu bir anlatımla hayat ve ölüm kavramlarını, yaşamdaki acıların sorunsalını ve bunun yanı sıra lükse sığınma, sanat ve güzelliği karşıtlıklar içinde aynı potada erittiği bir eseri olan **"Über das Mixen kostbarer Schnaepse"**yi yayınladı⁸.

Bu arada Birinci Dünya Savaşı'na katılmış olmasının verdiği deneyim ve izlenimlerle Remarque, **"Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok"** (Im Westen nichts Neues) adlı romanını yazdı ve 1928 yılında eserinin birer kopyesini çeşitli yayınevlerine gönderdi. Aradan uzun süre geçtiğinden dolayı, savaşı kimsenin duymak istemeyeceği

(8)J.B.Metzler, Metzler Autoren Lexikon, Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart, J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, 1986, S: 504-505

düşüncesini savunan Fischer Yayınevi, bu nedenle romanla ilgilenmemiş ve kopyeleri geri göndermişti.

Sadece Ullstein Yayınevi, üzerinde uzun süre tartıştıktan sonra, eserin okuyucu kitlesi tarafından beğenilip beğenilmeyeceğinin anlaşılması için Vösischer Zeitung'da tefrika halinde ve kısaltılmış olarak yayınlanmasına karar verdi⁹. Gazetenin satışı bir ay içinde oldukça yükselince, eserin kitap olarak basılmasına karar verildi (1929) ve yayınlanan kitap satış rekorları kırdı. Bir yıl sonra bir milyon adet satılan Remarque'ın bu romanı, hemen hemen tüm dünya dillerine çevrildi. Daha sonra Universal Filmcilik şirketi tarafından filme alınan bu eser, filmin rejisörüne 1930 Oscar ödülünü kazandırdı. Ayrıca eser Nobel Edebiyat Ödülü'ne de aday gösterildi*.

Remarque'ın 1930'da yazdığı ve ilk romanının devamı olarak değerlendirilen **"Dönüş Yolu"** (Der Weg zurück) adlı eseri aynı başarıya ulaşamamasına rağmen yine de ilk anda yüzbin adet satıldı. Bu iki romanın yazıldığı 1928-1931 yılları Almanya'da politik çalkantıların olduğu bir dönemdi. Weimar Cumhuriyeti'nin can çektiği bir dönemde aşırı uçların kıyasıya çatışması toplum yapısı içinde bir istikrarsızlık yaratmıştı.

Remarque'ın ilk romanının film gösterisi engellenmeye çalışılmış olmasına rağmen, romanı Nazi'lerin **"Angriff"** adlı

(9) Bkz. Burhan Arpad, Remarque, Doğunun ve Batının Büyük Ustaları, Kitap Yayınları, İstanbul, 1972, S: 26.

(*) Bkz., a.g.e., S: 27.

gazetesinde yazı işleri müdürü tarafından yayınlanmıştı. Diğer taraftan zamanın Propaganda Bakanı Goebbels'in tüm şimşeklerini üzerine çeken Remarque'ın, yine Goebbels tarafından Prusya Kültür Bakanlığı'na atanmak istendiği de bilinmektedir.

Remarque'ın romanları, bazı guruplar tarafından en iyi savaş karşıtı birer roman olarak göklere çıkartılırken, sağ guruplar tarafından Alman-düşmanı, bölücü, bozguncu olarak aşağılanmış ve sol guruplar tarafından ise pasifist bir savaş propagandası olarak nitelendirilmiş ve eleştirilmiştir.¹⁰ Gerekçe olarak ise, Remarque'ın çarpıcı ve etkili dil kullanımı ve savaşın yüzeysel bir görüntüsünü ifade etmekteki doğruluğuna karşın, Dünya Savaşı'nın nedenleri üzerinde durmadığı ve bu konuda suskunluk içinde olduğu gösterilmiştir.

Sonuçta Remarque'ın bu iki kitabı da, Nazilerin 1933'teki kitap yakma eyleminde ateşin alevlerine atılmaktan kurtulamamıştır. Remarque artık Naziler tarafından düşman olarak görülmektedir. 1938 yılında Alman vatandaşlığından çıkarılan yazar, otuz yıla yakın bir süre Almanya'ya dönmemiş ve Almanya dışındaki yaşamını Hollanda, İsviçre ve Fransa'da sürdürmüştür.

Mültecilik yaşantısının başlarında yazmış olduğu "Üç Arkadaş"

(10) J.B. Metzler, Metzler Autoren Lexikon, Deutschsprachige Dichter u. Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart, J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung u.a. Stuttgart, 1986, S: 504-505

(Drei Kameraden) adlı romanı diğer iki eseri kadar ilgi görmese de **"Metro Goldwyn Mayer Filimcilik Şirketi"** tarafından filme alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yakın, 1939 yılında A.B.D.'ye yerleşen Remarque, 1947'de Amerikan vatandaşı olmuş ve bir yıl sonra İsviçre'ye geri dönmüştür.

Birinci romanı **"Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok"** un ona sağladığı maddi olanaklarla, aynı kaderi paylaşan Alman meslekdaşlarına kıyasla yaşamı lüks ve bolluk içinde geçmiştir. Onun refah ve lüks içinde yaşaması çoğu kimselerce yadırganmış, kıskanılmış ve çoğu kez de sert eleştirilere uğramıştır.

Erich Maria Remarque çalışmalarını 1941 yılında dördüncü romanı **"İnsanları Seveceksin"** (Liebe Deinen Naechsten) ile sürdürmüş, 1945'de yazdığı **"Zafer Âbidesi"** (Arc de Triomphe) ise Amerika'da **"Aynın Kitabı"**¹¹ seçilmiştir. Remarque'ın ABD'de ilk altı ay içinde bir milyonun üzerinde ve kısa bir süre sonra da iki milyon adet satılan bu kitabı filme alınınca, yazar yeniden dünya çapında üne kavuşmuş ve çalışmalarına hız vermiştir.

(11) Burhan Arpad, Doğunun ve Batının Büyük Ustaları, S: 31

Remarque, 1952 yılında yazdığı **"Hayat Kuvvencımı"** (Der Funke Leben) adlı romanında Nazilerin toplama kamplarını konu olarak almış ve roman Almanya'da, bu olayları unutmak ve unutturmak isteyen bazı çevrelerce sert eleştirilere uğramıştır.

İki yıl sonra yayınladığı yedinci romanı **"Yaşamak Zamanı ve Ölmek Zamanı"** (Zeit zu leben und Zeit zu sterben) yine filme alınmış ve Remarque bu filmde lise öğretmeni **"Pohlmann"** rolünü kendi oynamıştır.

Bu arada Remarque'ın Fransız asıllı Amerikalı yıldız ve daha önceleri de Charlie Chaplin'in eşi olan Paulette Goddard ile mutlu bir evlilik sürdürdüğü bilinmektedir.

1956 yılında yazdığı sekizinci romanı **"Kara Anıt"**ı (Der schwarze Obelisk), 1961 yılında yazdığı **"Tanrının Gözdesi Yok"** (Der Himmel kennt keine Günstlinge) adlı romanı izler. Remarque bu romanını karısı Paulette'ye ithaf etmiştir. Edebiyat eleştirmenleri onun bu eserini Thomas Mann'ın **"Zauberberg"** ine benzetmektedirler.

1962 yılında Köln'de yayınladığı **"Lizbon'da Gece"** (Die Nacht von Lissabon) romanından sonra Remarque'ın son kitabı **"Tedirgin Hayat"** (Die Schatten im Paradies) tır. Yazarın bu eseri, onun İsviçre'nin Ascona kentindeki görkemli yaşamının 1970'de sona ermesinden sonra yayınlanmıştır.

Kendisini daima barışsever bir dünya yurttaşı olarak niteleyen

Remarque, Çağdaş Alman Edebiyatı'nın en çok okunan yazarları arasında olmakla birlikte, kanımca vatandaşları tarafından insafsızca eleştiriye uğrayan yazarların başında gelir.

Remarque, otuz yıla yakın bir süre Almanya dışında yaşamış olmasına rağmen kitaplarının konularını yaşadığı ülkeler değil, gönül bağı ile bağlı olduğu Almanya ve Almanlar teşkil etmiştir. O kendisinin Almanya'da bazı çevreler tarafından yanlış anlaşılmasını hazmedememiş ve 1948 yılında Almanya'ya gittiğinde, ülkesinin kötü yanlarını tenkit etmenin bir gereklilik olduğunu savunmuş ve bu kötü yanların, saklamakla veya sineye çekmekle değil, üstüne gitmekle ortadan kaldırılabilineceğini belirtmiştir. Onun gözünde körü körüne tutuculuk, suçları ve suçluları korumak anlamına gelir. Kötü günleri unutturmaya çalışmak yerine, yeni nesile tarihi gerçekleri göstermek gerekir.

* * *

I/C. ERICH MARIA REMARQUE'IN ESERLERİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE

Remarque, yetmişiki yıllık yaşamında onbir roman ve bir oyun yazmıştır. Romanlarının tümünde; savaşın iğrenç yanlarını, birer yiğitlik destanı olarak gösterilen acı olayların gerçek yüzünü, feda edilen milyonlarca insanı, geride kalan bölünmüş aileleri, yapılan zulmü, cephe gerisindeki maddi ve manevi yıkıntıları bir gözlemci titizliği ile sergiler. Savaşın etkilerinin kolay kolay silinmediği savaş sonrası yıllarının ekonomik, sosyal durumunu, insanların psikolojik görüntülerini tüm açıklığı ve gerçekliği ile dilegetirir.

Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi Türkiye'de de Remarque, yazdığı onbir romanı ile büyük bir ilgi görür ve romanları yayınlandığı yılların hemen ardından veya engeç üç yıl içinde Türkçe'ye çevrilerek yayınlanır. Yayın tarihlerinin sırasına göre E. M. Remarque'in romanları şunlardır¹²:

1. Im Westen nichts Neues (Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok): 1928/29 Berlin.
2. Der Weg zurück (Dönüş Yolu): 1930 Berlin.
3. Drei Kameraden (Üç Arkadaş): 1938 Amsterdam.
4. Liebe Deinen Naechsten (İnsanları Seveceksin): 1941 Stockholm.

(12) Bkz. Burhan Arpağ, a.g.e S: 183.

5. Arc de Triomphe (Zafer Âbidesi): 1946* Zürich.
6. Der Funke Leben (Hayat Kıvılcımı): 1952 Köln.
7. Zeit zu leben und Zeit zu sterben (Yaşamak Zamanı ve Ölmek Zamanı): 1954 Köln.
8. Der schwarze Obelisk (Kara Anıt): 1956 Köln.
9. Der Himmel kennt keine Günstlinge (Tanrının Gözdesi Yok): 1961 Köln.
10. Die Nacht von Lissabon (Lizbon'da Gece): 1962 Köln.
11. Die Schatten im Paradies (Tedirgin Hayat): 1971 Münih.

Yukarıdaki eserlerden **"Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok"**, **"Üç Arkadaş"**, **"Zafer Âbidesi"** ve **"Yaşamak Zamanı ve Ölmek Zamanı"** filme alınmıştır.

Remarque'ın romanlarının Türkçe'ye çevirisi * üzerinde onsekiz yazarımız çalışarak, dünya klasikleri arasında olan bu eserleri Türk okuruna sunmuşlardır.

Bu romanların çevirisini yapan çevirmenlerimiz ve çevirdikleri romanlar şöyledir:

I. BURHAN ARPAD

1. Im Westen nichts Neues:a) Garp Cephesinde Yeni Bir

(*) Kiepenheuer & Witsch Yayınevinin 1988 baskısında, bu eserin ilk baskısının 1945 yılında yapıldığı belirtilmektedir. Ayrıca bu eser, Walter Sorell ve Denwer Lindley tarafından 1945 yılında İngilizce'ye çevrilmiştir.

Şey Yok, 1956, 1968, 1973.

b) Batı Cephesinde Yeni Bir

Şey Yok, 1983.

2. Der Weg zurück : Dönüş Yolu, 1958, 1972, 1983.

3. Liebe Deinen Naechsten: a) İnsanları Seveceksin I, II,
1943.

b) İnsanları Seveceksin, 1957,
1967, 1971, 1979, 1983.

4. Der Funke Leben : Hayat Kivılcımı 1955, 1960,
1969.

5. Die Nacht von Lissabon: Lizbon'da Gece, 1963.

6. Die Schatten im
Paradies : Tedirgin Hayat, 1971.

II. SEMİH YAZICIOĞLU

1. Der schwarze Obelisk : Ölümsüz Günler, 1957.

(Leylâ & Semih Yazıcıoğlu)

2. Der Himmel kennt

keine Günstlinge : a) Tanrının Gözdesi Yok, 1961.

b) Hayat Köprüsü, 1968.

III. ESAT NERMİ

1. Liebe Deinen Naechsten: a) İnsanları Seveceksin I, II, 1968.

b) İnsanları Sevmelisin 1976.

2. Der schwarze Obelisk : a) Kara Anıt, 1970.

b) Ölesiye Yaşamak, 1982.

IV. BEHÇET NECATİGİL

Im Westen nichts Neues : a) Garp Cephesinde Yeni Bir
Şey Yok, 1956, 1958, 1965, 1971.

b) Batı Cephesinde Yeni Bir Şey
Yok, 1986.

V. AHMET NECAT

Im Westen nichts Neues : Garp Cephesinde Yeni Bir Şey
Yok, 1930

VI. M. GAYUR

Der Weg zurück : Sonra 1931.

VII. KEMAL DEMİRAY

Drei Kameraden : Üç Arkadaş I, II, 1941.

VIII. ZERİA KARADENİZ

Arc de Triomphe : Zafer Âbidesi, 1946, 1963.

IX. TAYFUN SÜTKEN

Zeit zu leben und Zeit

zu sterben : Aşk ve Ölüm, 1954.

X. ÇETİN TÖMAY

Der Funke leben

: Hayat Kıvılcımı, 1955.

XI. BEHÇET CEMAL

Zeit zu leben und Zeit

zu sterben : Anababa Günleri, 1955.

XII. KADRI YURDATAP

Drei Kameraden

: Üç Arkadaş, 1961.

XIII. OSMAN TUĞRUL

Zeit zu leben und

Zeit zu sterben : Sevmek ve Ölmek Zamanı, 1961.

XIV. AYSEL KORONCU

Zeit zu leben und Zeit

zu sterben : Yarın Yeni Bir Gün, 1968.

XV. NİHAL YEĞİNOBALI

Im Westen nichts Neues : Garp Cephesinde Yeni Bir Şey
Yok, 1963, 1971.

XVI. TEKTAŞ AĞAOĞLU

Der Weg zurück : a) Dönüş, 1964.
: b) Dönüş Yolu, 1972.

XVII. AHMET CEMAL

Zeit zu leben und
Zeit zu sterben : a) Sevmek ve Ölmek Zamanı 1973.
b) Yaşamak Zamanı, Ölmek
Zamanı, 1983.

XVIII. ÖZAY SÜSOY

Drei Kameraden : Üç Arkadaş, 1974.

Yukarıda da görüldüğü gibi onsekiz çevirmenden; Burhan Arpad Remarque'ın altı eserini, Esat Nermi ve Semih Yazıcıoğlu ikişer eseri ve diğer onbeş çevirmen de birer eser çevirmişlerdir. Özellikle Burhan Arpad'ın bu konudaki titizliği, onun bir Remarque ustası saymamızı da kaçınılmaz kılıyor. Burhan Arpad; Remarque'ın eserlerini çevirmekle kalmamış, onunla Almanya'da röportajlar yapmış ve onun hakkında tüm bildiklerini topladığı kitabını da Kıtış Yayınlarının "Doğunun ve Batının Büyük Ustaları" dizisinde "Remarque" adı altında yayınlamıştır¹³.

(13) Bkz. Bibliyografya.

Erich Maria Remarque'ın Türkçe'ye çevrilen ve en çok sevilen eserlerini daha iyi görebilmek, hangi eserlerinin daha çok çevrildiğini ve hangi adlar altında çevrildiklerini daha iyi gözönüne serebilmek için aşağıdaki sıralama, roman adlarına göre yapılmıştır¹⁴.

I. IM WESTEN NICHTS NEUES, 1928/29 (15)

1. Ahmet Necat : Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, 1930.
2. Burhan Arpad : a) Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, 1956, 1968, 1973.
b) Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, 1983.
3. Behçet Necatigil : a) Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok; 1956, 1958, 1965, 1971.
b) Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, 1986.
4. Nihal Yeğinobalı : Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok; 1963, 1971

(14) Sıralama, eserlerin yayınlandığı yıllara göre yapılmıştır.

(15) Daha geniş bir liste çalışmanın "Ekler" bölümünde verilmiştir.

II. DER WEG ZURÜCK, 1930

1. M. Gayur : Sonra; 1931.
2. Burhan Arpad : Dönüş Yolu; 1958, 1972, 1983.
3. Tektaş Ağaoğlu : a) Dönüş; 1964
b) Dönüş Yolu; 1972

III. DREI KAMERADEN, 1938

1. Kemal Demiray : Üç Arkadaş I, II; 1941
2. Kadri Yurdatap : Üç Arkadaş; 1961.
3. Özay Süsoy : Üç Arkadaş; 1974.

IV. LIEBE DEINEN NAECHSTEN, 1941

1. Burhan Arpad : a) İnsanları Seveceksin I, II;
1943.
b) İnsanları Seveceksin 1957,
1967, 1971, 1979, 1983.
2. Esat Nermi : a) İnsanları Seveceksin I, II.
1968.
b) İnsanları Sevmelisin; 1976.

V. ARC DE TRIOMPHE, 1945

1. Zeria Karadeniz : Zafer Âbidesi; 1946, 1963.

VI. DER FUNKE LEBEN, 1952

1. Burhan Arpad : Hayat Kivılcımı; 1955, 1960,
1970.
2. Çetin Tümay : Hayat Kivılcımı; 1955.

VII. ZEIT ZU LEBEN UND ZEIT ZU STERBEN, 1954

1. Tayfun Sütken :Aşk ve Ölüm; 1954
2. Behçet Cemal :Anababa Günleri; 1955
3. Osman Tuğrul :Sevmek ve Ölmek Zamanı; 1961
4. Aysel Koroncu :Yarın Yeni Bir Gün; 1968
5. Ahmet Cemal : a) Sevmek ve Ölmek Zamanı;
1973
b) Yaşamak Zamanı, Ölmek
Zamanı, 1983.

VIII. DER SCHWARZE OBELISK, 1956

1. Leyla & Semih
Yazıcıoğlu :Ölümsüz Günler; 1957.
2. Esat Nermi : a) Kara Anıt; 1970.
b) Ölesiye Yaşamak; 1982.

IX. DER HIMMEL KENNT KEINE GÜNSTLINGE, 1961

1. Semih Yazıcıoğlu : a) Tanrının Gözdesi Yok; 1961.
b) Hayat Köprüsü; 1968.

X. DIE NACHT VON LISSABON, 1962

1. Burhan Arpad : Lizbon'da Gece; 1963

XI. DIE SCHATTEN IM PARADIES, 1971

1. Burhan Arpad: Tedirgin Hayat; 1971.

Bu sıralamada görüldüğü gibi ve kısaca özetlemek gerekirse, E. M. Remarque'ın Türkçe'ye en çok çevrilen eseri beş ayrı çevirmen tarafından çevrilen **"Zeit zu leben und Zeit zu sterben"** ve dört ayrı çevirmen tarafından çevrilen **"Im Westen nichts Neues"** tir. **"Der Weg zurück"** ve **"Drei Kameraden"** adlı eserler üç ayrı, **"Liebe Deinen Naechsten"**, **"Der Funke Leben"** ve **"Der schwarze Obelisk"** ise iki ayrı çevirmen tarafından çevrilmiştir.

Bunun yanısıra yine görüleceği üzere çok çeşitli adlar altında çevrilen eserlerin başında **"Zeit zu leben und Zeit zu sterben"** gelmektedir. Bu eser beş ayrı çevirmen tarafından beş ayrı başlık altında çevrilmiştir. Ayrıca bazı eserler bir çevirmen tarafından birden fazla olmak üzere ele alınmış ve gerek içerik, gerekse başlık olmak üzere değişikliğe uğratılmıştır.

Bunun nedenlerinin başında, Türkçe'nin kısa zamanda büyük değişikliğe uğraması gelmektedir. Örneğin, Burhan Arpad'ın 1956 yılında çevirdiği **"Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok"** adlı roman 1983 yılında **"Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok"** adıyla¹⁶ karşımıza çıkmaktadır ki ilk çeviride kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimeler Türkçeleştirilerek verilmiştir.

Erich Maria Remarque'ın eserlerinin çevirilerini yeterince ayrıntılı olarak araştırmak amacıyla, bu çalışma iki aşamada sürdürülecektir. Bu suretle Remarque'ın eserlerinin XX. yüzyılın

(16) Bkz. Bölüm I/C, S: 17-18.

ilk yarısına yani 1950 yılına kadar yapılan çevirileri, bu çalışmanın çerçevesini teşkil etmektedir. Bu durumda, çalışmanın içeriğini oluşturan eserler şunlardır:

1. Im Westen nichts Neues; Çeviren Ahmet Necat, Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, 1930.
2. Der Weg zurück; Çeviren M. Gayur, Sonra, 1931.
3. Drei Kameraden I, II; Çeviren Kemal Demiray, 1941.
4. Liebe Deinen Naechsten I, II; Çeviren Burhan Arpad, 1943.
5. Arc de Triomphe; Çeviren Zeria Karadeniz, 1946.

* * *

II. ÇEVİRİLER

Yazarın 1950 yılından önce Türkçe'ye çevrilen romanları kronolojik sıraya göre incelenecektir. Ancak çevirmenlerin, çalışmalarını yaparken eserlerin hangi baskılarını kullandıklarını bilemediğimiz için çeviri karşılaştırmaları Remarque'ın eserlerinin yeni baskıları ile yapılacaktır.

II/A. IM WESTEN NICHTS NEUES, 1929

(GARP CEPHESİNDE YENİ BİR ŞEY YOK, 1930)

Remarque'ın ilk ve en ünlü olan bu eseri 1928 yılında tefrika halinde ve 1929 yılında da kitap olarak yayınlanmıştır. Eser, Almanya dışında çok büyük ilgi görmüş ve çok kısa bir zamanda bir buçuk milyon adet satılmıştır. Walter Nutz'a göre¹⁷ ise 1929'dan 1930'a kadar Almanya dışında, tam olarak 2.089.600 adet satılmış ve en çok satılan kitaplar (Bestseller) listesinde yer almıştır. 1930 yılında da Universal Filimcilik Şirketi tarafından filme alınmış ve film aynı yıl Oscar ödülü kazanmıştır. Ayrıca eser Nobel Edebiyat Ödülü'ne de aday gösterilmiştir. Önceleri Almanya'da tepkiyle karşılaşan Remarque'ın bu eseri, Dönüş Yolu (Der Weg zurück) adlı eseriyle birlikte 12.5.1933 tarihinde Naziler tarafından Berlin Üniversitesi önünde yakılan kitaplar arasındadır. Ancak 1945 yılından sonra

(17) Walter Nutz, "Massen Literatur", in Deutsche Literatur, Eine Sozialgeschichte, Hg. Horst Alber Glaser, Band IX, Rowohlt Taschenbuchverlag, Reinbeck bei Hamburg, 1983, S: 202.

Almanya'da yayınlanması ve okunması serbest bırakılmıştır.

"Im Westen nichts Neues", Türkiye'de dört ayrı çevirmen tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Bkz. I/C S:22) 1950 öncesi bu eser üzerinde Ahmet Necat çalışmış ve eseri Türkçe'ye kazandırmıştır¹⁸. A. Necat'ın bu çevirisi Remarque'ın **"Im Westen nichts Neues"** adlı romanının 1988 baskısı ile karşılaştırılacaktır¹⁹.

* * *

-
- (18) E.M. Remarque, Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, Çev: Ahmet Necat, Bürhanettin Matbaası, İstanbul, 1930, 286 Sayfa.
(19) E.M.Remarque, Im Westen nichts Neues, Ullstein Verlag, Frankfurt/M-Berlin, 1988, 204 Sayfa.

Romanın Özeti

Paul Baeumer, sınıf arkadaşları ile birlikte henüz ondokuz yaşında iken cepheye alınır. Savaşın iğrençliklerini ve tüm dehşetini yaşarlar. Kimi zaman hendeklerdeki ölülerin cesetlerini kendilerine siper ederek düşman saldırılarından korunmak zorunda kalırlar. Ölmek için öldürmektedirler. Ama bezen de kanalın karşı tarafındaki kulübede oturan düşman Fransız kadınları ile kaçamak ilişkide bulunurlar ve onlara yiyecek taşırlar.

Paul Baeumer de diğer arkadaşları gibi baba ocağını, okulu özler. İzinli olarak altı hafta için evine döndüğünde artık kendisinin eski Paul olmadığını farkına varır. Baba evi artık onun için yabancı olmuştur. Cephede büyümüştür. Bırakıp gittiği sivil elbiseleri ona küçük gelmektedir. Ailesini üzmemek için cephede çektiği sıkıntılardan hiç bahsetmez. Ona göre böyle şeyler zaten hiç anlatılmamalıdır. Sadece birkaç eğlenceli hikâye anlatmakla yetinilmelidir. Paul, Savaşı anlayamadıklarından dolayı kasabası Doldenberg'in insanlarına imrenir, bunun yanı sıra onlardan nefret de eder. Geçmişini hatırlamaktan ürker, anılarını canlandırmaktan korkar. İzinli geldiğine pişman olur. Çünkü cephede katı, duyarsız bir insan, bir askerdir. Kasabada ise ıstırap ve acı dolu, cesareti kırılmış bir insan olmuştur. Kanseri olan annesinin durumu ise onu daha duyarlı bir insan yapmıştır.

Cepheye dönüşünde ona Rus askerlerinin esir bulunduğu

"Lande" kampında görev verilir, ancak orada eski arkadaşlarını bulamaz. Köylü Rus askerleri de kendileri gibi zavallı insanlardır. Çünkü onlar da emir kuludur. Birbirlerine düşman olmalarının nedeni, bir "emir"den ibarettir. Rus askerlerinin ayaklarında yepyeni çizmeler varken Alman askerleri ağır yaralı olan arkadaşlarının ölümlerinden sonra onların giysilerini ele geçirmenin plânlarını yapmaktadırlar.

Bu arada, babası ve ablası Paul'un ziyaretine gelirler. Paul annesinin hastalığının ilerlediğini, kurtuluş olmasa bile ameliyat edilmesi için hastaneye yatırıldığını öğrenir. Yoksul babasının, ameliyat ve pansuman masraflarını karşılayacak gücü yoktur. Bu babası için daha fazla mesai, daha az uyku ve daha çok yorgunluk demektir. Annesinin gönderdiği reçeli ve patetes çöreğini bitirmemek için çok tasarruflu yer.

Savaş devam etmektedir. Paul, arkadaşlarının izlerini bulur ama çoğu şehit olmuştur ve arka arkaya; Berger'in, Müller'in, Leer'in, Bertinck'in, Kat'in, bölük kumandanının ölümüne şahit olur. Kendisi de yaralanarak arkadaşı Albert Kropp ile bir cephe hastanesine yatarlar. Orası bir başka cehennemdir. En yakın arkadaşlarının yaralı, kangren olmuş uzuvlarının kesilişlerini görür, ıstırap çeker.

Bir kış, bir bahar geçmiş ve 1918'in yaz mevsimi gelmiştir. Cephe savaşın kaybedileceği söylentisi yayılmıştır. İngiliz ve Amerikalıların beş uçağına karşılık Almanların sadece bir uçağı bulunmaktadır.

Sonbaharda eski askerlerden artık kimse kalmamıştır. Paul Baeumer bir saldırı sırasında gaz yutar ve onbeş gün yine cephe gerisine alınır, iyileşince tekrar silah başına döner ve şehit olur. Askeri raporlarda ise o gün Garp Cephesi'nde yeni bir şey olmadığı belirtilir.

* * *

"Im Westen nichts Neues" in 1988 basımı özgün şekli, 204 sayfadır ve kısa bir önsöz ile oniki bölümden oluşmaktadır. Ahmet Necat'in 1930 yılındaki çevirisinde bu önsöz bulunmamaktadır. Ancak kitabın bölümlerine sadık kalınmış ve Remarque'ın karakalem bir portresi kitabın ilk sayfasına basılmıştır.

Ahmet Necat'in çevirisini biçim, dil ve içerik olarak incelemekte yarar olacağından eser, önce dil ve biçim açısından incelenecektir.

Romanın çevirisi 1930 yılında yapılmış olduğu için çeviride Arapça ve Farsça kökenli sözcükler oldukça fazla kullanılmıştır. Osmanlıca'da kullanılan Arap harflerinden Latin harflerine geçişin üzerinden yalnızca dört yıl geçmiş olması nedeniyle Farsça ve Arapça'nın etkisinden henüz tam anlamıyla kurtulunamadığı bu çeviride görülmektedir. Örneğin, "şans, kismet" anlamında kullanılan ve kökeni Arapça olan **"talih"** sözcüğü Osmanlıca'da da Arapça'da olduğu gibi **"طالع"** olarak **"teyn + elif + lam + eyn"** harflerinin yanyana sıralanması ile yazılmaktaydı. Sözcüğün Latin harfleri ile yazımında da bu seslere fonolojik olarak sadık kalınmış ve **"talih"** sözcüğü çeviri metinde **"tali"** olarak yazılmıştır (Bkz. A.N. S: 244). Oysa, günümüzde Latin harfleri ile **"tali"** olarak yazılan sözcük, yine Arapça kökenli olup **"ikinci derecede olan, ikincil"** anlamına gelmektedir. Bugünkü **"tali"** (ikincil) sözcüğünün ise 1930'larda **"talih"** olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bu durumda, çeviri karşılaştırmalarında eserleri incelerken kullanılan "amaç dili" zamanına göre değerlendirmenin gerekliliği ortaya çıkmış olmaktadır.

Ahmet Necat, özgün eserde geçen ve aşağıda belirtilen Almanca sözcüklere karşılık şu sözcükleri kullanmaktadır:

Vorgesetzte (E.M.R., S: 97)	→ Mafevk (A.N., S: 138)
reine Duft (E.M.R., S: 89)	→ İnşirah (A.N., S: 126)
Vernehmung (E.M.R., S: 69)	→ Muvacehe (A.N., S: 96)
Umschließen (E.M.R., S: 95)	→ Medlûl (A.N., S: 134)
erbittert (E.M.R., S: 71)	→ Şecaat ile (A.N., S: 98)
rasch vergessen (E.M.R., S: 73)	→ Unutmağa mühayya (A.N., S: 102)
Auflösung (E.M.R., S: 89)	→ İnihilâl (A.N., S: 126)
Dingen (E.M.R., S: 89)	→ Se'niyetler (A.N., S: 126)
Rückenmark (E.M.R., S: 183)	→ Amudü fıkari (A.N., S: 260)
heftig (E.M.R., S: 91)	→ Şedit (A.N., S: 129)
ausfüllen (E.M.R., S: 122)	→ İstiap (A.N., S: 173)
Schatten <u>gehen hin und her</u> (E.M.R., S: 151)	→ <u>Ötede beride</u> gölgeler <u>teressüm</u> <u>ediyor</u> (A.N., S: 213)
Die Haeuser, in denen wir <u>Quartier haben</u> (E.M.R., S: 105)	→ <u>Karargâh ittihaz ettiğimiz</u> evler (A.N., S: 148) *

"Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok" adı altında Türkçeleştirilen bu eser genel olarak aslına uygun çevrilmeye

(*) Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir (S.M.)

çalışmışsa da içerik olarak bazı cümleler kısaltılarak Türkçe'ye aktarılmış ve bazı paragraflar da çevrilmeden geçilmiş bulunmaktadır²⁰. Çevirmen tarafından yapılan eklemelere gelince, yazarın eserinin içeriğine getirilen bir yorum niteliğini taşımaktadır.

Yazarın, eserini oluştururken kullandığı her hece ve sözcüğün, onun uslûbunu ve eserinin ruhunu oluşturan öğeler olduğunu unutarak, bu öğeleri pasajlar, paragraflar halinde kaldırmak ve yine eserde mevcut olmayan ifadeleri eklemek, yepyeni bir eser ortaya çıkarmaktan başka bir şey olmayacaktır.

Romanda askerlere karavana dağıtan ahçıbaşının yüzelli kişilik yemeği, o gün hayatta kalan seksen kişiye bölüştürmek istemeyişini Remarque, "Das geht nicht"²¹ (olmaz) cümlesi ile verirken Ahmet Necat,

"Olmaz, dedi, yağma yok, siz avcunuzu yalayın"²²

şeklinde ayrı bir yorum getirerek ifade etmeye çalışmıştır. Diyalogların devamında yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, çevirmen tarafından eklenen sözlere sıkça rastlanmaktadır.

(20) E.M.R., S: 10. ve A.N., S: 14.

(21) E.M.Remarque, S: 9.

(22) Ahmet Necat S: 7.

Ayrıca, çeviri sırasında cümlelerin kuralsız ve düzensiz verilmesi veya noktalamalara dikkat edilmemesi de anlamda yanlışlıklara neden olmaktadır.

Özgün eserde, ahçıbaşının bol miktardaki yemeği kısıtlayarak sadece seksen kişiye, ancak doyabilecekleri kadar dağıtmak istemesine ve direnmesine kızan askerlerin "Domates" lâkabını taktıkları ahçının üzerine yürüyeceklerini anlatan pasajda şöyle denmektedir:

"'Das Essen meinetwegen, aber Portionen kann ich nur für achtzig Mann ausgeben, beharrte die Tomate. (...) Wir waren gerade in der richtigen Stimmung, und es haette bestimmt Kleinholz gegeben, wenn nicht unser Kompanieführer aufgetaucht waere.'"23

Ahmet Necat ise bu cümleyi aşağıdaki şekilde tercüme etmektedir:

"Domates kafa inat ediyordu: -Yahniyi verebilirim. Fakat diğer istihaklardan seksen kişilikten fazla alamazsınız. (...) Adamakıllı kızmıştık. Tam bu sırada bölük kumandanımız gelmemiş olsaydı muhakkak aşçı dayağı yemişti."
24

Bu cümlelerin çevirisinde üzerinde durulması gereken iki nokta bulunmaktadır. İlki, çevirinin içerik olarak doğruluğu, ikincisi ise Türkçe'nin kullanılışında, başka bir deyişle cümle kuruluşunda ortaya çıkan sorunlardır. Yukarıda Almanca verilen cümlelerin Türkçe karşılığının şu şekilde olması daha doğru olacaktır:

(23) E.M.R., S: 10.

(24) A.N., S: 8.

"Domates suratlı inat ediyordu: 'Yemek neyse, ama diğer azıkları sadece seksen kişi için dağıtabilirim.' (...) Tam havamıza girmiştik ve eğer bölük kumandanımız gelmemiş olsaydı mutlaka kavga çıkardı."

Remarque'ın cümlesi A. Necat'ın çevirisi ile karşılaştırılacak olursa, çevirmenin içerik olarak Almanca cümleyi yorumlayarak çevirdiği ve özgün cümleye sadık kalmadığı görülecektir. Çünkü Almanca cümlede, yahniden, ahçının dayak yiyeceğinden söz edilmemektedir. Necat, yemeği **"yahni"** olarak çevirmiş ve **"kavga"** yerine ahçının dövüleceğinden söz etmiştir.

İkinci nokta ise Türkçe cümlenin kuruluşu ile ilgilidir. Çevirmenin **"... mutlaka aşçı dayacı yemişti"** şeklindeki cümlesine dikkat edilecek olursa, cümleden başka bir anlam çıkarmak mümkündür. Bu durumda, dayak yiyen özne belirsizdir ve bu belirsiz özne, ahçıdan dayak yiyecektir. Kısaca atılan dayak, ahçının attığı dayaktır. Oysa, cümlede anlatılmak istenen ifadeyi verebilmek için, dayak yiyecek olanın ahçı olduğunu belirtebilmek için ya **"aşçı"** sözcüğünden sonra virgül koymak veya özneyi yani **"aşçı"** yı **"mutlaka"** sözcüğünden önce kullanmak ve **"aşçı mutlaka dayacı yemişti"** şeklinde ifade etmek gerekecektir.

Romanın akışı içinde Ahmet Necat'ın, yaptığı çevirinin istediği anlamı veremediği şüphesine kapılarak parantez içinde yeniden açıklama yapmak gereğini duyduğu kısımlar da göze çarpmaktadır.

Özgün eserde, Remarque'ın dikenli tel olarak betimlediği **"Spanischer Reiter"**²⁵ ifadesini Ahmet Necat'ın **"kirpi"** olarak çevirdiği, ancak bununla yetinmeyip parantez içinde **"(kazıklı odun mania)"** şeklinde bir açıklama getirdiği görülmektedir²⁶.

Açıklama getirilen bir başka ilginç kısım da **"ausgerauchte Zigarett"** ifadesinin karşılığı olan **"izmarit"** sözcüğünün yanına parantez içinde **"(cigara artığı)"**²⁷ şeklinde bir açıklama verilmiş olmasıdır.

Türkçe'de kullanılan bazı deyimler ve ifadeler çeviride, bugünkünden farklı olarak kullanılmış bulunmaktadır. Yazarın **"herausspringende Augen"**²⁸ olarak ifade ettiği ve bağlam içinde **"gözleri yuvalarından fırlamak"** anlamında olan bu deyim, Ahmet Necat tarafından **"gözleri evlerinden fırlamak"**²⁹ şeklinde kullanıldığı, **"ein Auge voll Schlaf nehmen"**³⁰ deyiminin ise **"uyku kestirmek"**³¹ gibi çifte kullanım (uyku+kestirmek) ile ifade edildiği görülmektedir. Oysa, bugünkü Türkçe'de **"kısa süre uyumak"** anlamındaki **"kestirmek"** sözcüğü nesne olmayan bir eylemdir ve nesnesiz kullanılmaktadır.

(25) E.M.R., S: 84.

(26) A.N., S: 118.

(27) A.N., S: 194.

(28) E.M.R., S: 81.

(29) A.N.S., S: 114.

(30) E.M.R., S: 33

(31) A.N., S: 42

Edebi çeviri yaparken yazarın uslûbunu yansıtmak, çevirmenin dikkat etmesi gereken hususların başında gelmektedir. Özellikle özgün eserde kullanılan mecazi anlamlı sözcüklerin çevirisinde, uslûpan uzaklaşmamak kaygısı ile yapılan doğrudan çeviriler yapılan çeviriyi dile yabancılaştırmamalıdır. Bu durum, Ahmet Necat'ın çevirisinde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Remarque'ın cümlesi şöyledir:

"Unsere Gruppe bildete die Spitze der Schlange
vor der Gulaschkanone"³²

Bilindiği gibi Almanca'da **"insan sırası"**; **"Reihe"** ve mecazi olarak da **"Schlange"** sözcükleri ile ifade edilmektedir. Eğer yazar, **"Reihe"** sözcüğünü kullanıyor ise Türkçe'deki **"Sıra"** sözcüğünü seçmek uygun düşecektir. Ancak yazarın, yukarıda olduğu gibi, mecazi sözcüğü kullanması durumunda, **"sıra"** sözcüğünün Türkçe'deki mecazi karşılığını kullanmak doğru seçim olacaktır. Ahmet Necat, çevirisinde Türkçe'de mecazi anlamda kullanılan **"kuyruk"** sözcüğünün yerine, doğrudan çeviri yaparak **"Schlange"**nin sözlük karşılığı olan **"yılan"** sözcüğünü seçmeyi yeğlemiş ve cümle şu şekilde çevrilmiştir:

"Bizim grup fasulya kazanına doğru uzanan
yılanın başını teşkil ediyordu"³³

Böyle bir cümleyi okuyan kişinin bu ifadeyi yadırgaması ve eserin oluşturduğu akıcılıktan koparak uzaklaşması kaçınılmaz olacaktır. Burada, özgün cümlelerin anlamının Türkçe cümlede

(32) E.M.R., S: 9

(33) A.N., S: 6.

verilemediği görülmektedir. Türkçe cümledeki gibi, karavananın yanında bulunan bir "yılan" sözkonusu değildir. Bu suretle, Ahmet Necat anadilini iyi bir şekilde kullanamamış, bir başka deyişle kendi diline yabancılaşmıştır.

Ayrıca, çevirmenin çeviriye bağlı kalma kaygısı ile kullandığı Türkçe cümlelerde, arka arkaya sıralanmış gereksiz sözcüklerin okuyucuyu rahatsız etmesi sözkonusudur. Örneğin, özgün eserde askerlerin kendi kendilerini eleştirdikleri bir pasajda şöyle bir cümle yer almaktadır:

"Was wir wissen, ist vorläufig nur, daß wir auf eine sonderbare und schwermütige Weise verroht sind, obschon wir nicht einmal oft mehr traurig werden"³⁴

Çevirmen Ahmet Necat, bu Almanca cümlede arka arkaya kullanılmış olan bağlaç ve zarfları Türkçe cümlede de arka arkaya sıralayınca, anlaşılması kolay olmayan karışık bir cümle ortaya çıkmış bulunmaktadır:

"Biz garip ve ıstırap verici bir tarzda şuursuz mahlûklar haline geldik. Halbuki ekseriya bundan dolayı bir elem hissetmeğe bile muktedir değiliz."³⁵

Ahmet Necat'ın bu cümlesi Almanca cümle ile karşılaştırıldığında, içerik olarak özgün cümleye yarı yarıya bağlı kaldığı ancak Türkçe'nin güzel kullanılmadığı görülmektedir. Söz konusu cümleyi

(34) E.M.R., S:21. (Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(35) A.N., S:23. (Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

aşağıdaki şekilde çevirmek daha uygun olacaktır:

"Bizim şimdi bildiğimiz tek şey, acayip bir şekilde ve yavaş yavaş vahşileştiklerimizdir. Oysa, çoğu zaman bu bizi bir kerecik bile üzüntüye sevketmiyor"

Bunun yanı sıra, çeviride sayılarla ilgi olarak ilginç yanlışlıkların yapıldığı görülmektedir. Remarque'ın eserinin yedinci sayfasında **"vor vierzehn Tagen"** olarak başlayan cümle, Ahmet Necat tarafından **"onbeş gün evvel"** olarak ve onbeşinci sayfadaki **"Achtzehnjährigen Vermittler"** ifadesi ise **"ondokuz"** olarak çevrilmiş bulunmaktadır. Dikkatsizlik yüzünden ortaya çıktığını sandığımız bu yanlışlıklar her ne kadar bu çeviride önemli bir rol oynamasa da, başka bir bağlamda affedilemeyecek yanlış sonuçlar doğurabilecektir.

Çeviride rastlanan, Türkçe'nin kullanımındaki bazı eksikliklere ve çevirmen tarafından roman dokusuna eklenen bazı yorumlara rağmen Necat'ın, bu çevirisinde özgün eserin okura iletmek istediği anafikri bozmamış olduğu görülmektedir. Özgün eserin yayınlanmasından bir yıl sonra 1930'da yaptığı bu çeviri ile Ahmet Necat'ın, Türkiye'de Remarque'ın ve eserlerinin tanınması ve sevilmesi açısından büyük bir önem taşıdığı söylenebilir.

* * *

II/B. DER WEG ZURÜCK, 1930

(SONRA, 1931)

Der Weg zurück, Remarque'ın Türkçe'ye çevrilen ikinci romanıdır. 1930 yılında Berlin'de yayınlanan bu eser, 1931 yılında M. Gayur tarafından **"Sonra"** adı altında ve **"Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok romanının sonu"** şeklinde verilen bir açıklama ile Türkçe'ye aktarılmıştır. M. Gayur'un, eserin Fransızca çevirisini esas alarak Türkçe'ye aktardığını sandığımız bu çevirisi 191 sayfadan oluşmaktadır. M. Gayur Fransızca öğretmenidir ve Fransızca dil eğitimi ile ilgili yazmış olduğu eserler de bulunmaktadır.³⁶

Bu eser E.M. Remarque'ın **"Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok"** adlı romanı kadar ilgi görmese de ilk basıldığı günlerde hemen yüzbin adet satılmıştır. Yazarın bu romanı da ilk romanı ile birlikte 1933 yılında Naziler tarafından yakılmıştır.

"Der Weg zurück"'ün M. Gayur, Burhan Arpad ve Tektaş Ağaoğlu olmak üzere üç çevirmen tarafından Türkçe'ye çevrildiğini yukarıda belirtmiştik (Bkz. I.C, S: 23) M.Gayur'un 1931 yılında yaptığı çeviri, özgün eserin 1988 yılı baskısı ile karşılaştırılacaktır.³⁷

(*) M. Gayur'un çevirisinde kitap başlığının altında yer alan bu cümle, **"Garp Cephesinde sukûnet hükûmfermadır romanının sonu"** şeklinde verilmiştir. Bkz. E.M.R., Sonra, Çev.: M. Gayur, Vakıf Matbaası İstanbul, 1931, S: 1.

(36) M. Gayur, Fransızca Dersler, Metod Gayur, Vakıf Basımevi, İstanbul, 1935, 320 Sayfa.

(37) E.M. Remarque, Der Weg zurück, Ullstein Verlag, Frankfurt/M u.a., 1988, 190 Sayfa.

Romanın Özeti

Ateşkes ilanından sonra genç asker Ernst Birkholz ve diğer silah arkadaşları, silya dönüş hazırlıkları yaparlar. Alman İmparatoru'nun Hollanda'ya kaçıış olduğu ve Berlin'de ihtilâl çıktığı haberleri ortalıkta dolaşıır. Askerlerin çoğu bir hiç uğruna savaşıış olduklarını düşünürler ve bu yüzden intihar edenler de olur.

Cephe gerisine çekilmeye başlayan Alman askerleri, geçtikleri köylerde bekledikleri kadar coşkuyla karşılanmazlar. Uzun bir bekleyişten sonra trene binerler ve zorlu bir yolculuktan sonra kentlerine varırılar. Ancak Ernst ve diğer silah arkadaşları, kendilerini ihtilâlcı sayan genç ve acemi askerler tarafından tartaklanırlar. Oysa büyük kayıplar vererek, acı çekerek savaşıan bu genç gaziler şimdi **"kan içici birer cani"** olarak karşılanmışılardır.

Ruhsal bakımdan çöküntü içinde olan Ernst ailesiyle bile çelişki içindedir, çevresi ile de uyum kurmakta zorluk çekmektedir. Kentin insanları ise hayat pahalılığından ve yiyecek bulamamaktan yakınmaktadır. Bu nedenle kalabalık gruplar belediye binası önünde yürüyüş yapar ve sloganlar atarlar. Her defasında da Belediye Başkanı'nın vaatlerle dolu sözlerinden sonra dağılırlar.

Yarım kalmış öğrenimlerini tamamlamak içine silah arkadaşları ile birlikte eski okul sıralarına dönerler. Ancak yeni ve daha genç öğrencilerle aynı sıraları paylaşmak istemezler. Artık okulun disiplin kuralları ve yönetmeliği onlara gülünç gelmektedir. Özel kursların

düzenlenmesi için bir komite teşkil ederler ve öğrenci temsilcilerini ilgili makamlara gönderirler.

Ernst'in her bir arkadaşı başka başka uyumsuzluk içindedir. Adolf Bethke de bunlardan biridir ve cephede iken karısının kendisini aldatmış olduğunu öğrenmesi onu yıkmış ve bunalıma sürüklemiştir. Arkadaşı Georg Rahe ise tek çıkış yolunun orduya tekrar yazılmakta olduğunu düşünür ve bunu uygularsa da bir müddet sonra ihtilâl yüzünden eski silah arkadaşlarına silah çekmek zorunda kalmamak için bu işten vazgeçer.

Ernst'in bir iki arkadaşı da kaçak mal ticaretiyle uğraşarak kısa yoldan zengin olma yolunu seçmişlerdir. Bu gibi işlerle uğraşmak istemeyen namuslu insanlar ise köy köy, kapı kapı dolaşıp, yiyecek karneleriyle sağlayamadıkları yiyecekleri dilenirler. Üstelik jandarmaların yaptığı kaçak yiyecek kontrolü sırasında ellerindeki yiyecekleri vermemek için de döğüşmek zorunda kalırlar.

Ernst gezip dolaştığı her yerde; evde, uykusunda hayaller görmektedir. Hem cephe, hem de öldürdükleri insanlar bir türlü onun yakasını bırakmamaktadır. Ruhsal bunalıma giren bazı askerler gibi, yakın arkadaşlarından biri olan Gerhard Giesecke de akıl hastanesine düşmüştür.

Ernst, eski kız arkadaşı Adele'de mutluluğu bulacağını sanmıştır ama artık Adele de değişmiştir. Ayrıca sivil toplumda, eski silah arkadaşlarıyla bile farklı statüler içinde birbirlerinden

uzaklaşmış olduklarını hissetmeye başlar.

Cepheden dönenlere tanınan sınav hakkı ve kolaylığı ile diğer arkadaşları ile birlikte kısa sürede mezun olurlar. Ernst ve arkadaşı Willy birbirine yakın iki köye öğretmen vekili olarak atanırlarsa da Ernst, vereceği bilgilerin gerçek hayatta hiçbir şeye yaramayacağını düşünmektedir. Doyumsuzdur, hayattan beklediğini bir türlü bulamamaktadır. Uykusuz, kâbuslu geceler birbirini takip eder. Sonunda okuldan, köyden hatta öğretmenlikten ayrılır.

Kente dönüşünde, frengiye yakalanmış olan yakın arkadaşı Ludwig'in intihar etmesi Ernst'i bir kez daha yıkar. İlerleyen ihtilâl ve karışıklık, eski cephe arkadaşlarını bile birbirine düşman etmiştir. Çıkan bir ayaklanmada eskiden Ernst'in bölük komutanı ve şimdi orduda görevli olan Hell'in emri ile eski silah arkadaşı olan Max Weil vurularak ölür.

Bir başka arkadaşı, sevdiği kadın yüzünden katil olur. Arkadaşlarından Georg Rahe ise eskiden savaştığı cepheye gitmenin yolunu bulur ve binlerce insanın kanının döküldüğü topraklarda kendini silahı ile vurarak intihar eder.

Ernst eski silah arkadaşlarından Bruno Mückenhaupt'u ziyarete gider. O iyi bir asker, iyi bir nişancıdır ve savaşta öldürdüğü düşman sayısı ile övünen bir kişidir. Şimdi ise çoğu insanın aksine hayatla barışmasını bilmiş, mutlu bir aile reisi ve şefkatli bir baba olarak yaşantısını sürdürmektedir. Bruno'ya göre; savaş, cephe, düşman

askerini öldürme bir **"emir ve görev"** den ibarettir. O da görevini layığı ile yerine getirmiştir ve bugünkü durumdan o sorumlu değildir.

Bu ziyaret Ernst'in bakış açısını değiştirmesine yardımcı olur. Hayatın olumlu yönlerini görmeye çalışır, içinde yaşamla mücadele isteği doğar. Çünkü onlar sadece **"başkalarının yoğurmuş oldukları bir kaderin kurbanıdır"**. Şimdiki sorumlulukları, yeniden yapılacak ve düzeltilecek işler olmalıdır. Böylece Ernst'in içinde ölen duyguları ve yaşama isteği yeniden filizlenmeye başlar.

* * *

"Der Weg zurück" romanının elimizdeki özgün metni 190 sayfadır ve **"Giriş"** (Eingang), yedi Bölüm ve bir **"Bitiriş"** (Ausgang), bölümünden oluşmaktadır.

Ancak M. Gayur'un çevirisinde söz konusu Giriş ve Bitiriş bölümlerine rastlayamıyoruz. Romanın asıl ana bölümü ise çevirmen tarafından yedi bölüm yerine beş bölüme ayrılmıştır. Her bölüm de yine kendi içinde üç yıldı  (***) ve bazen de sıra noktalarla (.....) altb l mlere ayrılmıştır. Bu  eviri eserde, biçimsel olarak özgün esere sadık olmamanın yanısıra, özgün konunun akışı, bölümlerinin sırası da değiştirilmiştir.

 zg n romanın bölümleri, M. Gayur'un yaptığı Türkçe  evirideki bölümlerle karşılaştırılırsa, aşağıdaki tablo elde edilmektedir:

DER WEG ZURÜCK

SONRA

EINGANG

-(Yok)

ERSTER TEIL

BİRİNCİ KISIM

- 1
- 2
- 3

- I
- II
- III

ZWEITER TEIL

İKİNCİ KISIM

- 1
- 2 Halkın Ayaklanması
- 3
- 4
- 5

- I
- II
- III
- IV
- V
- VI

DRITTER TEIL

ÜÇÜNCÜ KISIM

- 1 Adolf'u ziyaret+Okula gidiş
- 2 Rüya
- 3 Kırdaki gezinti
- 4 A'i ziyaret+Hastane+Kurslar

- I
- II
- III
- IV
- V

VIERTER TEIL

DÖRDÜNCÜ KISIM

- 1 Karl'ı ziyaret
- 2 Cadde tasviri
- 3 Dans yarışması
- 4 Ludwig+Konnersman lokali
- 5 Hollanda barı

- I
- (Yok)
- III
- IV

FÜNFTER TEIL

BEŞİNCİ KISIM

- 1 Sınavlar+Köye Gidiş
- 2 Adolf'u ziyaret
- 3 Kâbus

- I
- II
- III

SECHSTER TEIL

-(Yok)

- 1 Ludwig doktorda
- 2 Hell'in vurularak ölmesi
- 3 Adolf'un şehre taşınması
- 4 Tjaden'in düğünü
- 5 A'i kaçırmaya plânı+L'nin intiharı

SIEBENTER TEIL

-(Yok)

- 1 Georg+Bruno'yu ziyaret
- 2 Albert Troßke'nin mahkemesi
- 3 Georg Rahe'nin intiharı

AUSGANG

-(Yok)

- 1 Topluca kırdaki gezinti
- 2 Ormanda Yürüyüş

Yukarıdaki şemada görüldüğü gibi özgün eserdeki olaylar çeviride aynı sırayı takip etmemektedir. Örneğin, özgün eserdeki **"Giriş"** bölümü, çevirinin başında verilmemiştir. Söz konusu giriş bölümü, çevirinin 2. Kısım VI nolu bölümünde, ancak tümüyle değil parça parça ve bazı kısımları da atlanarak roman dokusuna karıştırılmıştır.

Özgün eserdeki olayların sadece sırası değiştirilmekle de kalınmamıştır. Remarque'ın iki ayrı bölümde anlatmış olduğu olaylar, betimlemeler (örneğin IV/2'deki cadde betimlemesi ve IV/4'deki Ludwig'in ziyaretine gidilmesi) M. Gayur'un çevirisinde üçüncü kısmın ikinci bölümünde birleştirilerek verilmiştir.

Bu şekilde farklılıklar gösteren **"Sonra"** ya çeviri eser demek olanaksızlaşmaktadır. Özgün eser -burada olduğu gibi- çevirilmemiş, yıpratılmış ve tahrip edilmiştir.

M. Gayur'un **"Sonra"**sında dikkati çeken diğer bir nokta da bazı yer adlarının ve özel adların değiştirilmiş olmasıdır. Yer ve zaman kavramlarının eserlerde sembolik bir özelliği bulunmaktadır. Bu sembolleri gözardı etmek de eserin bütünlüğünü bozmaktadır.

Remarque 'ın eserinde; savaş öncesi **"König Wilhelm"** olarak anılan meyhane savaş sonrasında **"Edelweiß"** olarak ad değiştirmiş iken, Gayur'un çevirisinde eski adıyla **"Kral Giyom"** ve yeni adıyla **"Dayçer Hol"** olarak karşımıza çıkmaktadır. Meyhanede söylenen **"Lustige Witwe"** marşı M. Gayur'da **"Lustige Frav"** olarak, içilen

"konyak" ise **"likör"** olarak değiştirilmiş bulunmaktadır.³⁸

Adların değiştirilmesine kadar varan bu farklılık, çevirmenin çevirisini doğrudan özgün eserden yapmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Çevirmenin kaynak olarak kullandığı eserin, Almanca'dan Fransızca'ya çevrilmiş bir eser olması, yukarıda değinilen sorunları doğurmuş bulunmaktadır. Bu durumda; çevirinin, eserlerin orijinali üzerinden yapılması gereği bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Çeviride değiştirilen adlar sadece yer adları da değildir. Örneğin, roman kahramanının akılhanesinde yatan silah arkadaşının adı **"Gerhard Giesecke"** iken, çeviri metinde, **"Gerhart Bödecker"** olmuştur. Bir başka bölümdeki **"Vater Unser"** duası **"Pater"** (M.G. S: 37) duası olarak çevrilmiştir. Selâmlaşmalar, Fransızca bir metinden çeviri yapılcasına **"Bonjur"**, **"Oruar"** şeklinde verilmiş ve bayan sıfatları da **"Madam"** olarak aktarılmıştır.³⁹ Oysa, bu eserin yazarı Almandır.

Değiştirilen ögeler sadece adlar ve sıfatlar da değildir. E.M. Remarque 'ın eserindeki **"Amerikalılar"**, M. Gayur'un çevirisinin çoğu yerinde **"İngiliz"** olmuşlardır.⁴⁰

Yine Remarque'ın **"Tommy"**leri M. Gayur'un **"İngiliz"**leri

(38) Karşılaştırınız; E.M. Remarque , S: 54 ve M. Gayur, S: 32-33.

(39) E.M.R., S: 43 ve M.G., S: 28.

(40) E.M.R., S: 11 ve M.G., S: 69.

olmuştur.⁴¹ Roman kahramanı Ernst Birkholz'un geceleri kâbuslarına giren, öldürülmüş düşman askerleri "**Sonra**"da Fransız askerleridir.⁴²

Fransız çevirmenin, Fransız okuyucu için kasıtlı olarak çarpıttığını, milliyetçi bir yaklaşımla saptırdığını sandığımız olaylarla ve çeviri kuramına ters düşen tutumları ile dolu olan çevirisini, M. Gayur Türk okuruna aktarmış bulunmaktadır.

Uydurulmuş, saptırılmış sözcük çevirilerinin yanısıra, atlanmış pasajlar, sayfalar ve bölümler de bulunmaktadır. Örneğin; Remarque'ın eserinin II/2 Bölümünde 46 ila 52 inci sayfaları arasında anlatılan ve sokaktaki insanların pahalılık ve geçim sıkıntısı yüzünden sloganlar atması, nutuklar çekilmesi, belediye başkanının, gıda dağıtım müdürünün ve bir karaborsacının itilip kakılması gibi olayların Gayur'un çevirisinde (Böl: II/3, S: 32) oldukça kısaltılmış, sansüre uğramış bir şekilde yeraldığını görüyoruz.

Özet çevirilerin ve kısaltmaların yanısıra çeviride en çok dikkati çeken nokta özgün eserde mevcut olmayan birçok olayın uydurularak romanın dokusuna işlenmiş olmasıdır. Aşağıda dökümü özet olarak verilen olaylar özgün eserde bulunmamaktadır:

(41) E.M.R., S: 68 ve M.G.S.: 43.

(42) E.M.R., S: 139 ve M.G., S: 117.

1. Yaşlı bir kadının parkta açlıktan ölmüş olarak bulunması (Bölüm 2/IV S: 48-49).
2. Okul yönetmeliğinin savaş gazilerince madde madde okunması ve alay konusu olması (Böl. 2/V Say: 57).
3. Roman kahramanı Ernst Birkholz'un, cephede şehit olan arkadaşı **"Weßling"**in karısını ziyareti ve Bayan Weßling'in ve evinin abartılı lüksü (Böl. 3/III 93-95).
4. Cepheden dönenler için yapılan lise bitirme sınavlarında getirilen kolaylıkların gülünç derecede abartılarak verilmesi (Böl. 3/IV S: 112-116).
5. Müfredat programının tek tek incelenerek eleştirilmesi (Böl. 4/I S: 128- 139).
6. Luis Weßling'in Ernst Birkholz ile bir gece geçirmesi (Böl. 4/I S: 129-130).
7. Ernst'in yeniden orduya yazılmak istemesi ve hayal kırıklığına uğrayarak vazgeçmesi (Böl. 4/I S: 136-139).
8. Ernst ve arkadaşı Karl'ın nehirde yüzen bir kadını gizlice seyretmeleri (Böl. 4/II S: 140-141).
9. Aç askerlerin cephe dönüşü kaçak olarak hayvan kesmeleri (Böl. 4/III S: 150-152).
10. Gazete küpürlerinin ve gazetede çıkan haberlerin inceden inceye abartılı olarak verilmesi (Böl. 4/IV S: 158-159).
11. Adolf Bethke'nin karısının evden kaçması ve arkadaşları ile birlikte karısını araması (Böl. 5/I S: 168).
12. Ernst'in cinayet işleyen arkadaşı Albert'i hapisanede ziyareti ve Albert'in intihar etme niyetinde olması (Böl. 5/II S: 180-181, 183-184).

Bu olaylar M. Gayur'un çevirisinde uydurma ve ilave olarak tesbit edilmiş olaylardan sadece bazılarıdır. Bu yüzden Erich Maria Remarque'ın eserini M. Gayur'dan takip ederek okumak hemen hemen olası değildir.

Araştırmamızda, birçok soru işareti bırakan nokta, bu keyfi davranışın ve kasıtlı değişikliklerin evirmen M. Gayur'dan mı yoksa Remarque'ın eseri Fransızca'ya eviren çevirmenden mi kaynaklandığıdır. Bu nedenle **"Der Weg zurück"** romanının Almanca'dan Fransızca'ya ve ayrıca Fransızca'dan Türkçe'ye çevirisinin incelenmesi gereği doğmaktadır.

Genel olarak özgün eserin okura vermek istediği mesaj, savaş sonrası Almanya'sının ve Alman toplumunun içine düştüğü zorluklar ve bunalımlardır. Oysa, yukarıda ilve olarak tesbit edilmiş uydurma olaylara dikkat edilecek olursa; Alman toplumunun bireysel, toplumsal ve kurumsal olarak çöküşünün ve yozlaşmasının alaycı bir şekilde dile getirmek ve vurgulamak istenmiş olduğu görülmektedir.

zet olarak ifade etmek gerekirse, eviri eser özgün romanın olay akışı sırasına göre değil; olaylar baştan, sondan, ortadan alınarak ve karmakarışık bir şekilde fazlalık ve eksikleriyle, daha da kötüsü uydurulmuş bölümleri ile yepyeni bir eser olarak adeta yeniden ele alınarak yazılmış bulunmaktadır.

Milliyetçi ve politik amaçlarla, kasıtlı olarak Fransız okuru için hazırlanmış ve yeniden kaleme alınmış bu çevirinin güttüğü üç hedef, çeviri metinde karşılaşılan uydurma bölümlerden yola çıkılarak tesbit edilebilir niteliktedir: Birincisi, Almanların Fransızlara karşı, savaşta yaptıklarını vurgulamak ve bu vesile ile **"hunhar, vahşi Alman"** imajını daha belirgin olarak ortaya çıkarmaktır. Yukarıda da değinildiği gibi, özgün eserde Almanlar tarafından öldürülen askerler **"düşman askerleri"** olarak verilirken, çeviri metnin çoğu yerinde Almanlar tarafından öldürülenlerin **"Fransız askerleri"** olduğu vurgulanmak istenmiştir.(Bkz. II/B. S:50)

İkincisi ise savaş sonunda Almanların düştükleri durumla alay ederek, Alman çöküşünün ve yozlaşmasının altını çizmektir. Çeviri metine eklenen uydurulmuş bölümlerin kasıtlı olarak bu nedenle yazılmış oldukları düşünülebilir. (Bkz. Sayfa 51; 2, 4, 7, 10 nolu maddeler)

Sonuncusu da, Amerika'ya duyulan sempati nedeniyle özgün eserin bazı yerlerinin değiştirilerek, savaşta Amerikalıların yapmış olduğu hataları İngilizlere maletmektir. Aşağıdaki iki cümle karşılaştırılacak olursa özgün eserin vermek istediği mesajın da bu suretle değiştirilmiş olduğu görülecektir:

"... die Verbindung ist da, und wir springen gemeinsam zurück, um den Betonklotz hinter uns zu erreichen. Es ist so schnell gegangen, daß die Amerikaner gar nicht gemerkt haben, wie das Nest geraeumt wurde"⁴³

(43) E.M.R.,S:11. (Sözcüğün altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

"İrtibat muhafaza edilmişti. Gerideki beton sipere girmek için hep birden geriledik. Hareket o kadar süratle yapılmıştı ki İngilizler mitralyöz yuvasının nasıl tahliye edildiğini anlamamışlardı"⁴⁴

Bu nedenlerle, **"Sonra"**yı **"Der Weg zurück"**ün bir çevirisi olarak değil, özgün eserin konusundan yararlanılarak yeniden yazılmış bir roman olarak kabul edebiliriz. Bir başka deyişle, bu sözde çeviri sadece **"Der Weg zurück"**e çok benzeyen ve onun taklidi bir eserdir.

Öte yandan, çeviri metinde oldukça çok sayıda dizgi hataları ve bunun sonucunda ortaya çıkan imlâ yanlışları bulunmaktadır. Ayrıca, çevirinin yapıldığı yıllarda **"Ünlü Uyumu"**nun Türkçe'de henüz uygulanmadığı ve "y" kaynaştırma harfinin kullanılmayarak sözcüklerin, eserin tümünde **"ucile"**, **"pamuğile"**, **"oynıyan"**, **"duymıyor"**, **"nenin"** şeklinde yer aldığı görülmektedir.

Ahmet Necat'ın **"Garp Cephesi"** çevirisinde olduğu gibi bu çeviride de Farsça ve Arapça kökenli sözcükler sıkça kullanılmıştır. Ayrıca Türkçe'nin bugünkü yazım kurallarına ters düşen birçok durum burada da gözlenmektedir. Örneğin, özel adların sonlarına gelen ekler ayrılmadan **"Ludwigin, Breyere"** şeklinde kullanılmıştır. Çoğu özel adlar da özgün şekilleri ile değil, Türkçe'de okundukları gibi yazılmıştır. **"Max Weil"** yerine **"Maks Vel"** bazen de **"Maksvel"**⁴⁵; **"Schröder"** yerine **"Şröder"**; **"Heinrichstraße"** yerine **"Haynrihştrase"**

(44) M.G., S: 69. (Sözcüğün altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(45) M.G. S: 143.

şekli kullanılmıştır.

Kullanılan deyimlerin bazılarının Türkçeleri yerinde değildir, göze ve kulağa yabancı kalmaktadır. Örneğin, Almanca'da kullanılan **"auf sich nicht sitzen lassen"**⁴⁶ deyimini, Türkçe'ye **"altta kalmamak"** şeklinde çevirilebilecek iken M. Gayur,

"Kosole kendini haklı addettiğinden ayağına bastırmak istemiyordu"⁴⁷

şeklinde ifade etmiştir.

Başka bir bölümde, Remarque'ın **"Von den Bäumen der Bahnhofsalle tropft die Naesse"**⁴⁸ şeklindeki cümlesinde **"tropfen"** (damlamak) sözcüğünü M. Gayur,

"Su geniş caddenin ağaçlarından sapır sapır dökülüyor"⁴⁹

şeklinde çevirmiştir. Baskı hatası olmamış ise Türkçe'de **"sapır sapır"** dökülen sular değil, ağaçlardan kendiliğinden dökülen meyveler olabilir. Sular kendiliğinden dökülmez, akar ya da damlar. **"şapır şapır"*** şeklindeki ikileme ile de yemek yeme veya öpme eylemi ifade edilmektedir. Bu bağlamda **"damlamak"** yerine **"sapır sapır"** gibi yansımaların kullanılması gereksiz ve yanlışır. Bu gibi durumlar özgün eserin üslup özelliğini zedelemektedir.

(46) E.M.R., S: 56.

(47) M.G., S:34.(Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(48) E.M.R.,S:36.

(49) M.G., S: 23.(Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir,S.M.)

(*) Bkz.Türkçe Sözlük,7.Baskı,TDK Yayınları,Ankara,1983,S:1109

Eserlerin çevirisinde, çevirmenin araç dil kadar amaç dili de çok iyi bilmesi ve kullanması gerekliliği de en önemli noktalardan biridir. Seçilecek sözcüklerin doğru seçilmesi ve kullanılması gerekmektedir. Örneğin: Arapça kökenli bir sözcük olan **"rayiha"**; koku, özellikle güzel ve hoş koku anlamındadır. Ancak, M. Gayur, hem **"koku"** sözcüğünü hem de **"rayiha"** sözcüğünü bir arada kullandığı gibi **"rayiha"**yı **"pis koku"** anlamında kullanmıştır:

"Şu esen hava artık barut kokuları, gazlerin pis rayihaları ile yüklü değil... İşte sert kokusu ile sürülmüş, gübreli temiz toprak"⁵⁰

Araç dildeki bir cümlemin amaç dile aktarılışında, **"içerik"** kadar sözcüklerin doğru kullanılması da büyük önem taşımaktadır. Remarque'ın şu cümlesini ele alalım:

"Das du nur wiedergekommen bist, Ernst"⁵¹

Bu cümleyi M. Gayur'un çevirisinde şu şekilde buluyoruz:

"Ne ise sağ sağlam geldin ya... Lâzım olan o Ernst"⁵²

Almanca cümlede de,

"Sen tekrar geldin ya, önemli olan o, Ernst"

şeklinde bir anlam bulunmaktadır. Ancak, çevirmenin kullandığı

(50) M.G., S: 44. (Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(51) E.M.R., S: 82.

(52) M.G., S: 64.

deyim, Türkçe'de ya **"sapasağlam, sapsağlam"** veya **"sağsalım"** şeklinde kullanılır. Oysa -yukarıdaki örnekte olduğu gibi- Gayur bu iki olasılığı birleştirerek yeni bir kullanılış şekli ortaya çıkarmış bulunmaktadır: Sağ sağlam.

Çevirideki, Türkçe'nin yanlış kullanılışı ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin, özgün eserdeki **"Gemurmei"**⁵³ sözcüğü, Türkçe'de **"mırıltı"** sözcüğü ile ifade edilebilecek iken, M. Gayur **"lakırdı fısıltısı"**⁵⁴ şeklinde ifade etmiştir. Bu bağlamda seçilen Türkçe sözcük, Almanca sözcüğün tam karşılığı olamamaktadır. Üstelik, **"fısıltı"** sözcüğünün **"lakırdı fısıltısı"** şeklinde kullanılması yadırganacak niteliktedir.

Remarque'ın,

"Das ist es. Aber man muß irgendwo hingehören"⁵⁵

cümlesi ise bağlam içinde **"bir baltaya sap olmak"** deyimini ile ifade edilebilir. M. Gayur, aynı anlamı bir bakıma verebilen, ancak farklı bir deyim kullanmış ve bu cümleyi şu şekilde çevirmiştir:

"Dediğin gibi, maamafih biz de bir kaba kulp olmağa mecburuz..."⁵⁶

Yine Remarque'ın **"Kinder, haut auch ab"**⁵⁷, **"çocuklar siz**

(53) E.M.R., S: 23.

(54) M.G., S: 10.

(55) E.M.R., S: 91. (Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(56) M.G., S: 50. (Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(57) E.M.R., S: 94.

de kirişi kırın" şeklindeki cümlesini çevirmen,

"çocuklarım siz de pırnlıyı kırın"⁵⁸

olarak Türkçe'ye aktarmıştır ki biz bu kullanılış şekline o yılların deyimler sözlüklerinde bile rastlayamadık.

Ayrıca, birleşik yazılması gerekirken ayrı yazılan kimi sözcükler bazen yanlış anlam çıkarmaya kadar varabilecek yanlışlıklara neden olmaktadır. Örneğin: **"Abstand von drei Schritt"**⁵⁹ karşılığı olan **"üç adımlık mesafe"** M. Gayur'un çevirisinde,

"bir kaçar adım"⁶⁰

şeklinde yazılmıştır. Ayrı yazılmış olan bu sözcük, burada **"kaçarcasına uzaklaşmak için atılan adımlar"** anlamına gelebilmektedir. Oysa M. Gayur'un ifade etmek istediği ise **"bir-iki adımlık mesafe"** dir.

Yukarıda verilen örnek gibi, birlikte yazılması gereken birçok bileşik sözcük; örneğin; **"son bahar"**⁶¹, **"ana vatan"**⁶² **"kafa taşı"**⁶³ şeklinde ayrı yazıldığı halde, ayrı yazılması gereken bazı eylemler bitişik yazılmıştır:

"oturması pek hoşoluyor"

(58) M.G., 80.

(59) Rem. S: 37-38.

(60) M.G. S: 25.

(61) M.G.: S: 14.

(62) M.G.: S: 15.

(63) M.G. S: 133.

Özgün eserde yer alan aşağıdaki cümle, okul sıralarından koparılıp alınan genç askerlerin, iyi birer asker olduklarını ama buna karşın matematik dersinde "**pisagor teorisini**" ispat etmekten bile aciz olduklarını şu şekilde ifade etmektedir:

"Er hat vier Englaender abgeschossen, aber ich glaube nicht, daß er den pythagoreischen Lehrsatz noch beweisen kann"⁶⁴

M. Gayur'un bu cümledeki çevirisi oldukça ilginçtir:

"Dört düşman tayyaresi düşürdü. Fakat zannedersen bir (eşek) davası halledecek kudreti yoktur"⁶⁵

Öncelikle özgün cümlede "**tayyare**" den bahsedilmemektedir, içeriğe bağlı kalınmamıştır. "**Pisagor teorisini**" ise "**eşek davası**" şeklinde, halk ağzı ile çevirilmiş, ancak "**eşek**" sözcüğü parantez içinde, cümleden koparılmış olarak belirtilmiştir.

Yukarıda da görüldüğü gibi M. Gayur'un çevirisinde, birçok sözcük ve özel adların genellikle parantez içinde kullanıldığı ve bazı diyalogların da tırnak-imi yerine parantez içinde verildiği görülmektedir. Aşağıda, önce Almancaları, sonra Türkçeleri verilen örnekler bunlardan sadece birkaçıdır.

"Ich brilliere mit einer besonderen Variante des Einknickens und Rückwaertsschassierens, die ich vorher nicht gezeigt habe" (E.M.R., S: 105)

(64) E.M.R., S: 69.

(65) M.G., S: 51.

"Ben evvelden bildiğim halde henüz meydana çıkarmadığım bir (diz büküş) ve (geriye hareket) ile hakemlerin nazarı takdirini celbediyorum" (M.G., S: 99)

"Willy stößt mich an:" (E.M.R., S: 106)

"(Villi) kolumu iterek diyor ki:" (M.G., S: 99)

"Jemand mit einer Chrysantheme in Knopfloch tritt vor und erkläert, ein Tanzpaar aus Berlin würde das Neueste vorführen: einen Foxtrott." (E.M. Rem, S: 105)

"Göğsüne bir (krizantem) takmış bir adam ilerliyor ve Berlinden gelmiş bir dans çiftinin yeni bir dans, bir (fokstrot) oynayacağını haber veriyor." (M.G., 98)

"Wir wollen ihm mit den Augen zurufen: Mut, Albert! Wir lassen dich nicht im Stich! Aber er blickt nicht auf."⁶⁶

"Ona (cesaret Albert seni bırakıyoruz!) demek istedik fakat o bize bakmıyor ki ..."⁶⁷

Yukarıdaki son iki cümle karşılaştırılacak olursa yanlış bir çeviri yapıldığı görülmektedir. Cümle: **"Ona gözümüzle işaret edip, cesaret Albert seni yalnız bırakmayacağız, demek istiyoruz. Ancak o bize bakmıyor"** şeklinde çevrilebilir. Gayur'un çevirisinden ise zıt bir anlam çıkmaktadır. Öte yandan, parantezle bölünmüş bu cümleler okuyuştaki akıcılığı engellemektedir. Parantezler yersiz ve bilinçsiz olarak, çoğu kez de gereksizce kullanılmış bulunmaktadır. Çünkü Türkçe'de **"Parantez"**; cümle içinde, cümle veya sözcüklerin açıklanması durumunda, açıklanmanın başına ve sonuna konularak

(66) E.M.R., S:176. (Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(67) M.G., S: 172. (Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

kullanılmaktadır.

Çeviride, noktalama imlerinin yersiz ve yanlış olarak kullanıldığı yerler oldukça fazladır. Ahmet Necat'ın Garp Cephesi çevirisinde olduğu gibi burada da virgül ile bağlaçların birlikte kullanıldığı görülmektedir:

"Sargı parçalarına bedel birinci nevi kuru
peksimet, ve aliyülâla cinsten sigaralar veriyor
"68

"Birgün gelecek ki, tekrar yeşillenerek ..."69

Dikkat edilmeyen noktalamaların ise anlam eksikliği veya yanlış anlamayı ortaya çıkardığı gözlenmektedir. Örneğin:

"Şu zavallı yüzde altmış senenin eleme birikmiş"
70

Almanca aslında mevcut olmayan, çeviri eserde uydurulmuş ve ilave olarak romanın dokusuna karıştırılmış bir pasajdan alınan bu cümle; kendi bağlamı içerisinde, yaşlı bir kadının yüzünde, geçmişteki altmış yıl içinde çektiği acıların görüldüğünü anlatmaktadır. Ancak noktalama eksikliği nedeniyle okuyucu bir an "yüzde altmış" gibi sayısal bir değerle karşı karşıya olduğunu sanabilmektedir. Çevirilerde, Türkçe'yi kullanırken bir yanlışlığa neden olmama ve cümlede gerekli vurguyu sağlama açısından noktalama imlerinin önemi bir kez daha ortaya çıkmış bulunmaktadır.

(68) M.G., S: 6. (Sözcüğün altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(69) M.G., S: 59. (Sözcüğün altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(70) M.G., S: 49.

Yukarıdaki cümlelerin doğru yazımı şu şekilde olmalıdır: **"Şu zavallı yüzde, altmış senenin eleme birikmiş."**

Özet olarak, M. Gayur'un çevirisinde gerek anlam bakımından gerekse üslup bakımından pek çok hatalar bulunduğu görülmektedir. Oysa çeviri edimi, bir eserin içeriğinin sadece başka bir dile aktarılması değildir. Kaynak eserin yazarının kullandığı anlatım teknikleri, üslubu ve -burada görüldüğü gibi- özellikle eserin kurgusu değiştirildiği takdirde o eser katledilmiş olacaktır.

Bu çeviri metinde de aynı durum ortaya çıkmıştır. Fransız çevirmen tarafından Fransız okuru için hazırlanmış olan bu roman Gayur'un aracılığı ile özgün eserden oldukça farklı bir biçimde Türk okuruna aktarılmıştır. Bu aşamada, çevirmenlerin eserleri orjinalinden çevirmelerinin şart olduğu ortaya çıkmaktadır. Fransızca'ya vakıf olan M. Gayur'un, Fransız edebiyatının özgün eserlerini Türkçe'ye çevirmesi mutlaka daha uygun olurdu.

Almanca aslından çevirilmemiş olan bu roman, bir eserin yeniden ikinci bir dile aktarmanın ortaya çıkardığı doğal ve kaçınılmaz kötü sonuçları sergileyen bir örnektir. Bunun yanı sıra çevirmenlerin yabancı dili olduğu kadar kendi dillerini de iyi bilmeleri ve kullanabilmeleri gerektiği görüşü, yapılan bu çevirinin bozukluğu karşısında daha bir önem kazanmaktadır. Çünkü Gayur'un Türkçe'yi de iyi kullandığını söylemek oldukça zordur. Özgün eserdeki dilsel akış ve heyecan, Türkçe metinde mevcut değildir.

* * *

II/C DREI KAMERADEN, 1938

(ÜÇ ARKADAŞ I, II; 1941)

Remarque'ın üçüncü romanı olan bu eser 1938 yılında politik çalkantıların yoğun olduğu bir dönemde yazılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması yakındır. Remarque'ın savaş karşıtı olan ilk iki romanı Nazilerce yakılmış ve yazar 1938 yılında Alman vatandaşlığından çıkarılmıştır.

Remarque, **"Drei Kameraden"**ı Almanya'da yazmaya başlamış ve roman, yazarın mültecilik yıllarının başında İsviçre ile Fransa arasında yaşadığı yıllarda Amsterdam'da basılmıştır. Daha sonraları ise bu eser Metro Goldwyn Mayer Filimcilik Şirketi tarafından filme alınmıştır.

"Üç Arkadaş"⁷¹ adı altında Türkçeleştirilen bu roman, Kemal Demiray (1941), Kadri Yurdatap (1961) ve Özay Süsoy (1974) tarafından üç kez Türkçe'ye çevrilmiştir. Yirminci yüzyılın ilk yarısında Remarque'ın bu eserini Türkçe'ye aktaran Kemal Demiray'ın (1912-) Fransız yazar Saint Pierre de Bernardin'den **"Pol ve Virjini"**, H. Bordeaux'dan **"Yaşamak Korkusu"** gibi çevirilerinin, bazı Türk yazarlarının hikâyelerinden derlemelerinin, çeşitli Türkçe sözlük, ders ve kılavuz kitaplarının bulunduğu bilinmektedir.

(71) E.M. Remarque, Üç Arkadaş I, II; Çev: Kemal Demiray, Kenan Basımevi, İstanbul, 1941, Cilt I: 195 Sayfa, Cilt II: 328 Sayfa.

Romanın Özeti:

Robert Lohkamp, I. Dünya Savaşı'ndan sonra eski silah arkadaşlarından olan Otto Köster ve Gotfried Lenz ile birlikte bir oto tamir atölyesi açmışlardır ve yine hep birlikte omuz omuza çalışmaktadırlar. Eski arabaları satın alıp tamir edip satarak hayatlarını kazanırlar. Süratli araba kullanmak, yarışlara katılmak yegâne eğlenceleridir. Hayatın getirdiği zorlukları içki içerek unutmaya ve avunmaya çalışırlar. Sosyal çevrelerini, dostları Alfons'un barından tanıdıkları müşteriler ve hayat kadınları oluşturmaktadır.

Robert'in (kısası Robby) otuzuncu yaşgünü kutlamak için üç arkadaş yemek yemeğe dışarı çıktıklarında, yolda bir araba ile yarışa tutuşurlar. Kendi tamir ettikleri ve geliştirdikleri "**Karl**" adını verdikleri arabaları ile rakiplerini çok arkada bırakırlar. Durdukları restoranda rakip şöför Binding ve beraberindeki Patrice Hollmann ile tanışır ve birlikte yemek yerler. Robert, Patrice'den (Kısası Pat) hoşlanır ve daha sonraki günler sık sık görüşerek dostluklarını ilerletirler. İngiliz bir anneden doğmuş ve varlıklı bir aileden gelen melez güzeli Patrice ile birbirlerini sevmeye başlarlar. Patrice'in rahat yaşamına karşılık Robby pansiyoner olarak Bn. Zalewski'den kiraladığı bir odada yaşamaktadır. Ama Patrice'in alçak gönüllülüğü, iyimserliği ve sevgisi Robby'nin fakirhanesine mutluluk getirir. Farklı sosyal statüde olmaları aşklarına gölge düşürmez. Robby daha fazla para kazanabilmek için, açık artırmadan satın aldıkları ve tamir ettikleri araba ile geceleri arkadaşı Lenz'le nöbetleşe taksi şöfürlüğü yapar. Çiçek alacak kadar parası olmadığı

zamanlar, kilise bahçesinden çaldığı kucak dolusu çiçekleri sevgili Patrice'ine götürür.

Robby ve Pat kısa bir tatile çıkarlar. Kaldıkları köy evinde genç kız ağır bir şekilde hastalanır. Pat'ın hastalığının akciğer veremi olduğunu, uzun süreden beri tedavi altında olduğunu öğrenen Robby, arkadaşları Lenz ve Otto'nun yardımlarını ister. Robby'nin fedakâr arkadaşları, Pat'ın tedavisini sürdüren Profösörü bulup onu kısa sürede köye ulaştırırlar. Ancak Pat'ın durumu ciddidir ve sanatoryuma yatması gerekmektedir. Robby, köyde kaldıkları iki haftalık süre içinde Pat'a büyük bir özenle bakar, geceleri Pat'ın başını bekler ve onu daha çok sevdiğini anlar.

Berlin'e döndüklerinde Pat da Robby'nin kaldığı pansiyonda boşalan bir odaya taşınır ve altı ay sonra, sonbaharda Robby Pat'ı sanatoryuma yatırır. Robby'nin parası olmadığı için sanatoryumun bulunduğu Waldfrieden'de bir haftadan fazla kalamaz. Berlin'e dönüşünde, taksicilikten iyi kazanç sağlayamadığından arkadaşı Alfons'un barında geceleri piyano çalarak hayatını kazanır, at yarışlarında bahislere katılır.

Yılbaşını biricik sevgilisinden ayrı geçiren Robby, bu arada politik olaylara adı karışan sevgili dostu Lenz'in silahlı bir çatışmada vurularak öldürülmesiyle daha çok yıkılır. Arkadaşlarını vuran kişiyi, intikam almak için Otto ile birlikte ararlar. Bar sahibi Alfons,

katili bulur ve Lenz'in intikamını alır. Kısa bir süre sonra ise işler iyi gitmediği için Robby ve Otto; tamir atölyesini, içindeki malzemeleri ve taksiyi satarlar.

Karnaval sonrası Pat'tan telgraf alan Robby'yi, arkadaşı Otto, arabası **"Karl"** ile kısa sürede Waldfrieden'e ulaştırır. Pat oldukça halsiz düşmüş durumdadır. Onun üzülmemesi için Lenz'in öldüğünü söylemezler. Parasızlık yüzünden Robby Pat'ın yanında kalamayacağını düşünürse de Otto ona bir miktar para bırakır ve daha sonra Robby için para temin edeceğini söyleyerek geri döner. Otto, Berlin'e varınca Waldfrieden'e ikibin Mark gönderir ve gerekirse yine göndereceğini yazar. Robby, arkadaşı Otto'nun fedakârlık ederek çok sevdiği ve sahip olduğu biricik arabası **"Karl"**ı sattığını anlar.

Sanatoryum'daki hasta insanlardan bir kısmı iyileşirken, Pat'ın hastane arkadaşlarından birkaçı peşpeşe hayatlarını yitirirler. Pat, Robby ile son günlerinde aşk ve mutluluğu dolu dolu yaşar ancak kaçınılmaz son Pat'ı Robby'den ayırır.

* * *

Remarque'ın Birinci Dünya Savaşı sonrasının Almanyası'nı anlattığı bu romanı yirmisekiz bölümden oluşmuştur. Kemal Demiray romanın bölümlerine tümüyle sadık kalarak, eseri Türkçe'ye çevirmiştir.

Demiray, iki cilt halinde çevirdiği eserin oniki bölümünü kapsayan birinci cildinin başına bir önsöz yazmıştır. Çevirmenin önsözünde belirttiği gibi; Remarque'ın **"Garp Cephesi"**, **"Dönüş Yolu"** ve **"Üç Arkadaş"** romanlarındaki acıklı sahnelerin bir kısmını insanlık yeni baştan yaşamaya başlamıştı ve o gün için (çevirinin yapıldığı yıllarda) bir kısmı da **"geleceğin meçhul ufuklarında"** gizliydi. Çünkü, tüm dünyada siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal bakımdan gelişen olaylar yeni bir **"Dünya Savaşı"**nın habercisiydi. Bu nedenle Remarque'ın savaş karşıtı romanları Türkiye'de ilgiyle karşılanıyor ve okunuyordu.

Kemal Demiray'ın 1941 yılında yapmış olduğu çeviri, Remarque'ın romanının 1985 baskısı⁷² ile karşılaştırılacaktır.

Daha önce Türkçe'ye çevrilmiş olan **"Batı Cephesi"** ve **"Sonra"**ya kıyasla bu çeviride yabancı kökenli (Arapça, Farsça ve Fransızca) sözcüklere daha az rastlanmaktadır. Özgün eserdeki bazı Almanca sözcükler ve çeviride verilen karşılıkları şunlardır:

(72) E.M. Remarque, Drei Kameraden, Ullstein Verlag, Frankfurt am Main-Berlin, 1985, 347 sayfa.

singen (E.M.R., S: 5) ; teganni etmek (K.D. Cilt I, S: 1).
immerfort (E.M.R., S: 7) ; inkitasız (K.D. Cilt I, S: 5).
schwankend (E.M.R., S: 8) ; mütehavvil (K.D. Cilt I, S: 6)
stiller Moment (E.M.R., S: 9) ; noktai meyyite (K.D. Cilt I, S: 8).
fragend (E.M.R., S: 17) ; istifhamkâr(K.D.Cilt I,S:20).
Kleiderschrank (E.M.R., S: 20) ; musandıra (K.D. Cilt I, S: 24).
Saeulingsheim (E.M.R., S: 20) ; eytamhane (K.D. Cilt I, S:24).
Vorplatz (E.M.R., S: 24) ; vestibül (K.D. Cilt I, S: 30).
Das Kaffekraenzchen(E.M.R.,S:30); masanın müstevlileri (K.D.Cilt I,
S:40).

Demiray'ın, çevirisinde bazı sözcüklerin çevirisi yapılmadan doğrudan kullandığı görülmektedir. Özgün eserde yazarın sanatoryumda eğlencelerin yapıldığı salon, dans salonu veya balo salonu anlamında kullandığı **"Kursaal"** sözcüğü, cümlede şöyle geçmektedir:

"Dann gehen wir Sonnabend in den Kursaal."⁷³

Demiray'ın çevirisinde bu sözcüğü çevirmeden ve sanki bir yer adymış gibi kullandığı görülmektedir:

"Cumartesiye Kursal'a gideriz."⁷⁴

Bu durum, büyük bir olasılıkla Demiray'ın çevirisine esas olarak aldığı Fransızca metinden kaynaklanmaktadır ve orada da doğrudan kullanılmış bu sözcüğü çevirmen de doğrudan kullanmış

(73) E.M.R., S: 330.

(74) K.D., Cilt II, S: 303.

bulunmaktadır. Bunun yanısıra Bay ve Bayan (Herr, Dame, Frau, Fraeulein) sıfatlarının **"Mösyö, Madam, Matmazel"** olarak ve bazı selâmlaşmaların da **"Bonsüvar"**⁷⁵ şeklinde verilmesi bu sanımızı kuvvetlendirmektedir.

Ayrıca çeviri metinde, batı kökenli bir sözcüğün iki farklı Almanca sözcüğe karşılık olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin:

- a) "In der kupfernen Wanne der Bar glühte das Licht" (E.M.R., S: 35).
"Işık barın bakır renkli Benyüvarında parıldayordu" (K.D. Cilt I, S: 46).
- b) "Ich griff ihren Bademantel vom Boden auf und ging ihr rasch entgegen" (E.M.R., S: 166).
"Benyuvarını" aldım ve süratle yanına gittim" (K.D. Cilt II, S: 56).
- c) "Pats Bademantel hing über einem Stuhl,..."(E.M.R., S: 171).
"Pat'ın banyo benyuvarı sandalye üzerinde idi" (K.D. Cilt II, S:63).*

Görüldüğü gibi, Demiray Almanca'daki **"Wanne"** (kap veya bu bağlamda lavabo) ve **"Bademantel"** (Bornoz) gibi sözcüklerin karşılığı olarak; **"benyüvar, benyuvar, banyo benyuvarı"** gibi yabancı kökenli tek bir sözcüğü, ancak yanlış olarak kullanmıştır. Benyuvar ne **"bornoz"** ne de **"lavobo"** nun karşılığıdır. Çevirinin yapıldığı

(75) K.D., Cilt II, S: 294.

(*) (Sözcüklerin altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

yıllardaki Türkçe sözlüklerde ise **"banyo"** sözcüğünün karşılığında şu açıklamaları bulduk:

"Banyo (c.s) Hamam, ılıca suya girmek. Hamama girme. İstihmam, içinde suya girmeğe mahsus kap. (Baignoire)"⁷⁶

Yukarıda **"ecnebi isim, (c.s) kısaltması"** ile açıklanan Banyo sözcüğünün karşılığı olarak **"Baignoire"** (Benyuvar) sözcüğü de verilmiştir. Bu durumda **"Benyuvar"** ın, **"Banyo, banyo eylemi, banyo küveti"** nin karşılığı olduğu görülmektedir.

Çeviri eserde, bazen de Türk okurunun yabancı kaldığı sözcükler göze çarpmaktadır. Örneğin eserin kahramanı Robby, çenebaz arkadaşı Lenz'in susup kalmasına karşı, hayretini özgün metinde şöyle ifade etmektedir:

"Doch er schien die Sprache verloren zu haben. Sonnst konnte er balzen wie ein Birkhahn-aber jetzt stand er da wie ein Karmelitermönch auf Urlaub und rührte sich nicht."⁷⁷

Kemal Demiray'ın cümlesi ise şöyledir:

"Fakat şimdi dilini yutmuş gibi idi. Halbuki, her vakit, yaban horozu gibi kabarabilirdi... Fakat şimdi bir kütük gibi kıpırdamıyor, istirahat çekilmiş bir Carmélite'i andırıyordu"⁷⁸

(76) Ali Seydi, Resimli Yeni Türkçe Lûgat, Cihan Matbaası, İstanbul, 1929, S: 86.

(77) E.M.R., S: 14.

(78) K.D., Cilt I. S: 14.

Türkçe çeviriyi okuyan bir kişi bu cümlelerin espirisini kavrayamayacaktır. Bu durumda okura konuyu açabilmek için çeviri, Remarque'ın cümlesinde olduğu gibi **"Karmelit papazı"** şeklinde yapılmalı veya dipnot ile Karmel'in Filistin'deki mukaddes bir dağın adı olduğu ve orada yaşayan keşişlerin dünyadan elini eteğini çekerek verilen sadakalarla geçindikleri açıklanabilir. Ya da **"dut yemiş bülbüle dönmüş"** ifadesi kullanılabilir.

Çeviri eserde dikkati çeken bir noktada da doğa yansımalarını (Onomatopöie) ifade eden sözcüklerin Türkçelerinin seçiminde yeterince titizlik gösterilmediğidir.

Örneğin, Remarque'ın **"die knisternden Umschlaege"** (Rem. S: 211) "hışırdayan zarflar" ifadesini K. Demiray **"çıtırdayan zarflar"** (K.D., Cilt 2, S: 124) şeklinde Türkçe'ye çevirmiştir. **"Çıtırdamak"** sözcüğü genellikle odun, tahta gibi nesnelerin veya yanan alevin bir yansıması olarak kullanılmaktadır. Kağıt, kumaş v.d. cisimlerde oluşan yansımalar, Türkçe'de **"hışırıtı"** şeklinde ifade edilebilmektedir.

Yağmur ve su sesleri ise Türkçede, yavaştan kuvvetliye doğru;

(damla damla su)	şıpır şıpır
(az ve sürekli su)	şırıl şırıl
(bol ve sürekli su)	şarıl şarıl
(bol, sürekli ve kuvvetli su)	şakır şakır
(bol, sürekli ve gür su)	gürül gürül şeklinde yansıtıla-

bilmektedir.

Remarque'ın şu cümlesi, yağmurun kağıt üzerindeki yansımalarını ifade etmek istemektedir:

"Der Regen klatschte auf das Papier"⁷⁹

Kemal Demiray'ın cümlesi ise şöyledir:

"Yağmur kağıt üzerinde şıkırdıyordu"⁸⁰

Şıkırdama, metallerin çıkardığı sesleri betimlemek için kullanılan bir yansıma sözcüğü olduğu için bu cümlede kullanılması uygun değildir. Cümlede kullanılacak en uygun yansıma ifadesi "**şakır şakır**" olmalıdır. Bu bağlam içinde, Türkçe cümle,

"Kağıdın üzerine şakır şakır yağmur yağıyordu"

şeklinde ifade edilmelidir.

Remarque'ın bir başka cümlesini ele alalım:

"Sie atmete laut, und ich hörte das unregelmäßige Scharren des Atems"⁸¹

Yazarın, düzensiz nefes alışları, hırıltıları yansıtmak istediği cümleyi çevirmen şu şekilde Türkçeleştirmiştir:

"Kuvvetle nefes alıyor ve ben nefesinin gayri muntazam gürütüsünü işitiyordum"⁸²

(79) E.M.R., S: 255.

(80) K.D., Cilt II, S: 188.

(81) Rem. S: 326. (Sözcüğün altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(82) K.D. Cilt II, S: 296. (Sözcüğün altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

Çevimen tarafından, yine **"gürültü"** sözcüğü ile aktarılmış yansımayı Almanca cümle ile karşılaştıralım:

"Pat bewegte sich im Schlaf, und langsam, knisternd, rutschen die Decken herunter auf den Boden"⁸³

Demiray yukarıdaki cümleyi Türkçe'ye şu şekilde aktarıyor:

"Pat uykusunda kımıldadı ve battaniyeler, yavaş yavaş, hafif bir gürültü ile yere kaydılar"⁸⁴

Almancadaki **"knistern"** sözcüğünün Türkçe'deki en yakın karşılığının **"hışırdamak"** olduğunu yukarıda belirtmiştik. **"Battaniyelerin hafif gürültüleri"** gibi bir kullanılış şekli , Almanca cümlelerin inceliğini verememiştir. Cümleyi aşağıdaki şekilde çevirmek daha uygun olacaktır: "Pat uykusunda kımıldadı ve örtüler yavaş yavaş, hışırdayarak yere kaydılar".

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, edebi çeviri edimi oldukça titizlik gerektiren bir uğraştır. Araç dildeki cümlelerin içeriğinin kavranmasından sonra, amaç dildeki en uygun sözcüğü bulmak için çevirmen çok uzun arayışlara girebilmektedir ve girmesi de gerekmektedir. Tıpkı yüzbinlerce **"Puzzle"** (Yap-boz) içinden en uygun parçayı arayıp, bulup, gediğine oturtmak gibi. Bu durumda, Demiray'ın çevirisinin özgün eserin üslup özelliğini yansıtabildiğini söylemek oldukça zordur.

* * *

(83) Rem. S: 325.

(84) K.D. Cilt II. S: 295.

II/D LIEBE DEINEN NAECHSTEN, 1941

(İNSANLARI SEVECEKSİN I, II; 1943)

1930 yılında Almanya'da Nasyonal Sosyalist Partisi'nin seçimlerde ikinci büyük parti olmasıyla başlayan Nazi devri 1932 yılında SS ve SA örgütleri ile kuvvetlenmiş ve 1933 yılında Hitler'in Şansölye seçilmesi ile doruk noktasına ulaşmıştı.

Yönetimi elegeçiren Naziler, kendilerine karşı düşünen ve tavır takınan herkesi, daha da kötüsü Arya ırkının yozlaşmasına neden olduklarını ileri sürdükleri yahudileri, komünizm taraftarlarını toplama kamplarında işkence ederek vahşice öldürmeye başlamışlardı.

Naziler tarafından yurttaşlık hakları geri alınan bu insanlar, Almanya'dan kaçabildikleri takdirde Avusturya, Çekoslovakya, İsviçre, İtalya, Fransa sınırları arasında bir ülkeden diğer ülkeye geçerek, pasaportsuz, kimliksiz yaşamlarını sürdürmek durumundaydılar. Oturma ve çalışma izinleri de yoktu. Yakalanarak hapishanelere düşen insanlar, başlarını sokacak bir çatı bulmuş oldukları için kendilerini şanslı sayıyor, bazıları da bu hayata dayanamayarak yaşamlarına son veriyorlardı. Remarque da 1938 yılında vatansız kalmış ve çeşitli Avrupa ülkelerinde dolaşmıştı.

Yazar, sefil ve çaresiz bu tür insanların tüyler ürpertici serüvenlerini 1941 yılında Stockholm'da yayınlanan **"İnsanları Seveceksin"** adlı romanında dile getirmiştir. Remarque'ın tek kitap halinde yayınladığı ve Burhan Arpad tarafından, Türkçe'ye çevrilerek

iki cilt halinde basılan bu eser⁸⁵ Türkiye'de büyük ilgi görmüştü. Bu suretle Türk okuru da, gazete sayfalarından ve radyolardan dikkatle izlediği Nazi Almanyası'nın dramını, olayların içinde olan ve dünyaca ünlenmiş bir yazarın kaleminden okuma fırsatını elde etmiş bulunuyordu.

Bu eser daha sonraları yine Burhan Arpad tarafından ele alınmış ve tek cilt halinde yayınlanmıştır (1957). Ayrıca bu eser Esat Nermi tarafından da ele alınmış, 1968'de iki cilt ve 1972 yılında da tek cilt halinde ve **"İnsanları Sevmelisin"** adı altında çevrilmiştir⁸⁶.

Burhan Arpad'ın, Bermann- Fischer Yayınevi'nin Stockholm'daki 1941 yılı baskısından⁸⁷ yapmış olduğu çeviri, özgün eserin 1986 yılı baskısı⁸⁸ ile karşılaştırılacaktır.

* * *

-
- (85) E.M. Remarque, İnsanları Seveceksin, I, II; Çev: Burhan Arpad, Akba Kitabevi, İstanbul, 1943 Cilt I: 168 Sayfa, Cilt II: 261 Sayfa
(86) Bkz I/C, S: 23
(87) Burhan Arpad, Remarque, Doğunun ve Batının Büyük Ustaları, Kitap Yayınları, İstanbul, 1972, S: 135
(88) E.M.R., Liebe Deinen Naechsten, Ullstein Verlag, Frankfurt M/Berlin, 1986, 393 Sayfa

Romanın Özeti

Yahudi asıllı, kolonya ve esans fabrikaları sahibi olan bir babanın ve Macar asıllı bir annenin oğlu olan Ludwig Kern babasının yahudi olması nedeniyle 1935 yılında vatandaşlıktan atılmıştır. Bu yüzden tıp öğrenimini de yarım bırakmak zorunda kalmıştır. Bölünmüş ailenin yirmibir yaşındaki bu ferdi, kendisi gibi bir Alman vatandaşı olan Birinci Dünya Savaşı'na katılmış, ancak politik olaylar yüzünden toplama kampına girmiş ve oradan kaçmış olan Joseph Steiner ile Viyana'da, çoğunluğu yahudilerin oluşturduğu bir pansiyonda saklanmaktadır.

Viyana polisinin yaptığı bir baskın sonucu oda arkadaşları ile birlikte yakalanıp tutuklanırlar. Ondört gün sonra Avusturya-Çekoslavakya sınırına bırakılırlar. Joseph Steiner Avusturya'ya gizlice geri dönmek, Almanya'da kalan Alman asıllı karısı Mari'den haber alabilmek ve sahte pasaport edinmek istediği için, Kern ondan ayrılır ve babasını aramak üzere Prag'a doğru yola koyulur. Ancak Steiner ile Kern Viyana'da buluşmak üzere sözleşirler.

Kern, Prag'da Mülteciler Yardım Komitesi'nin mülteciler için kullandığı Bristol Oteli'nde kalır ve orada üniversite öğrencisi yahudi asıllı Alman mülteci Ruth Holland ile tanışır ve ona aşık olur. Bu arada, Kern babasını arar, onun izini bulur ve onunla oturup dertleşerek hasret giderir.

Diğer taraftan Steiner, Viyana'da sahte bir pasaport elde eder. O, artık Graz'lı Johann Huber olmuştur ve polisin pek uğramadığı bir lunaparkta iş bulur. Oturma izni sona erince sınır dışına çıkarılan Ruth ise üniversiteye devam etme çareleri aramak için Viyana'ya gider. Kern de vizesi bitince Çekoslavakya'dan sınırdışı edilir. Kaçak olarak Avusturya sınırını geçen Kern, Viyana'da Steiner'i bulur ve lunaparkta onunla birlikte çalışmaya başlar.

Bir rastlantı sonucu Ruth lunaparka gelince, iki sevgili yeniden bir araya gelirler. Ancak Ruth'un devam ettiği üniversitede Almanlar ve Yahudiler arasında çıkan kavgaya karışan Kern tutuklanır ve iki ay hapis cezasına mahkûm edilir. Yalnız kalan Ruth İsviçre'ye bir akrabasının yanına gider. Tahliye edildikten sonra Avusturya-Çekoslavakya sınırına bırakılan Kern de zorlu bir yolculuktan sonra tekrar Steiner'in yanına, lunaparka gider ve orada yeniden çalışmaya başlar. Ancak polise yakalanma korkusu ile lunaparktan ayrılan Kern, İsviçre'ye geçmek için büyük zorluklar atlattıktan sonra Zürih'e varır. Orada Ruth'u bulur ve birlikte Luzern kentine giderler. Ancak Fransa'nın mülteciler için daha rahat olduğunu öğrenince Paris'e gitmek üzere yola koyulurlar.

Yaklaşan kış mevsimi, yağmurlu gecelerde uzun yürüyüşler nedeniyle Ruth yolda zatürreye yakalanır. Buldukları Dr. Rudolf Beer, genç kızın tedavisini üstlenir ve onu hastaneye yatırır. Alman Nazi Partisi Gizli Casusu Ammers'in tuzağına düşen Kern ise tutuklatılır ve İsviçre'de hapishaneye düşer. Kendisini hapishanede

ziyarete gelen Doktor Beer aracılığı ile Ruth'a haber gönderen Kern, tahliye olunca onunla Cenevre'de buluşmak istediğini bildirir.

Kern, tahliye olduktan sonra İsviçre, Fransa, Almanya hudutlarında dolaşıp durur ve Cenevre'ye giderek Ruth'la karşılaştıktan sonra birlikte trenle Paris'e gitmeyi başarırlar. Paris'te kendileri gibi Alman mülteci olan Dr. Klasmann'dan yardım görürler. Ancak karınlarını doyurabilmek için paltolarını bile satmak zorunda kalırlar. Avusturya'da kalmanın tehlikeli olduğuna karar veren Steiner de Fransa'ya gelir ve kader arkadaşlarını arayıp bulur, onları geçim sıkıntısından kurtarır. Steiner ve Kern **"Dünya Sergisi"** inşaatında amelelik yaparak oldukça iyi para kazanırlar.

Ancak Steiner kısa bir süre sonra Almanya'dan bir haber alır ve çok sevdiği karısının ölüm döşeginde olduğunu öğrenir. Arkadaşlarının ısrarına rağmen Paris'te kalmaz, karısını son kez görmek üzere yollara düşer. Kern de çalıştığı şantiyenin polisler tarafından aranması üzerine tutuklanır.

Almanya'ya varan Steiner karısının yattığı hastaneyi bulur ve onu ziyaret eder, ancak hemşireler tarafından ele verilerek yakalanır. Onu yakalayan Nazi Polis Steinbrenner, Steiner'in tüm bildiklerini ve duyumlarını polise anlatması şartıyla, karısını son günlerinde hastanede ziyaret etmesi için ona izin verir. Karısının öldüğü gün, polis Steinbrenner tarafından götürülürken aniden Nazi polise saldıran Steiner, onunla birlikte beşinci katın penceresinden aşağı atlayarak intihar eder.

Steiner'in vasiyeti üzerine, biriktirmiş olduğu 2240 Frank Ruth'a ve sınırdışı edilip yeniden Paris'e dönmüş olan Kern'e verilir. Kern ve Ruth bu defa Meksika yolcusudurlar.

* * *

Remarque'ın dördüncü romanı **"İnsanları Seveceksin"** iki kısımdan oluşmuştur. Birinci kısım, romanın I-IX bölümlerini ve ikinci kısım da X-XX bölümlerini içermektedir. Burhan Arpad, romanı kısımlarına göre ikiye ayırarak iki cilt halinde çevirmiştir. Çeviri metin, özgün eserin bölümlerine sadık kalınarak çevrilmiştir. Çevirmen gerek anlam bakımından ve gerekse üslûp bakımından da özgün metne bağlı kalmıştır.

Burhan Arpad'ın Türkçe'yi kullanmasındaki yeteneği, çeviri metnin özgün eserdeki aynı akıcılığı vermesini sağlamıştır. Bu konudaki başarıda, Burhan Arpad'ın gazetecilik mesleğinin ve yeteneğinin de katkısı olduğu yadsınamaz. Bilindiği üzere Burhan Arpad "Gazeteci-Yazar"dır ve çeşitli zamanlarda çeşitli gazetelerde yazar olarak çalışmıştır.

Remarque'a duyduğu ilgi nedeniyle Burhan Arpad, onun eserlerinin tümünü incelemiş yazarın onbir romanının altısını Türkçe'ye çevirmiştir. Ayrıca çevirmen, İsviçre'ye giderek Remarque'la röportajlar⁸⁹ yapmış ve Remarque'la eserleri üzerinde konuşma fırsatı bulmuş tek Türk çevirmendir. Burhan Arpad, Remarque hakkında edindiği bilgileri, anılarını ve yorumlarını 1972 yılında yazdığı ve Remarque araştırmacıları için kaynak niteliği taşıyabilecek Türkçe kitabı yayınlamıştır.⁹⁰

(89) Burhan Arpad, Remarque, Doğunun ve Batının Büyük Ustaları, Kitap Yayınları, İstanbul, 1972, S :8-12

(90) Bkz.a.g.e.

Çevirmen, romanın Türk okuru tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak için gerekli gördüğü yerlerde dipnotlar da vermiştir. Özgün eserdeki bir cümlede şöyle denmektedir :

"Ich besitze als Russe einen Nansenpaß"⁹¹

Bu cümleyi, Arpad **"Rus olduğum için bir Nansen pasaportum var (*)"** şeklinde çevirdikten sonra sayfanın altına yazdığı dipnotta aşağıdaki açıklamayı vermektedir:

"(*) 1917'de Rus İhtilâlinden sonra memleketlerini terkederek Beyaz Rusların vaziyetleriyle meşhur kutup kâşifi Feridiyof Nansen meşgul olmuştu. Müellifin kastedtiği pasaport, Nansen'in tavassutu ile Milletler Cemiyetinin Beyaz Ruslara temin ettiği bir vesikadır: 'Çeviren' " ⁹²

Özgün eserde yer alan cümleler çevirmen tarafından aynı üslûpla çevrilmiştir. Almanca cümlelerin akıcılığı ve psikolojik derinliği, Türkçe cümle yapısıyla da yansıtılabilmektedir. Örneğin, Remarque'ın roman kahramanlarından olan Joseph Steiner'in, kendisi için sahte bir pasaport bulduğu andaki duyguları özgün eserde şöyle yansıtılmaktadır:

"Er blieb unter einer Laterne stehen und holte seinen Paß heraus. Johann Huber! Arbeiter! Du bist tot und verfaulst irgendwo in der Erde von Graz - aber dein Paß lebt und ist gültig für den Behörden. Ich, Josef Steiner, lebe; aber ich bin ohne Paß tot für die Behörden. Er lachte. Tauschen wir, Johann Huber! Gib mir dein papierenes Leben und nimm meinen papierlosen Tod! " ⁹³

(91) E.M.R., S:20.

(92) B.A., Cilt I, S:16

(93) E.M.R., S:93.

Arpad da Almanca cümleyi aynı üslûpla Türkçe'ye şöyle çevirmektedir:

"Bir sokak fenerinin altında durarak cebinden pasaportunu çıkardı. 'İşte böyle amele Johann Huber. Sen çoktan öldün ve Graz'ın herhangi bir yerinde çürümektesin. Fakat pasaportun hâlâ yaşıyor ve resmi daireler tarafından muteber sayılıyor. Ben Joseph Steiner ise, yaşıyorum. Fakat pasaportum olmadığı için hiçbir makam benim yaşadığımı kabul etmek istemiyor.' gülüyordu : 'Haydi Johann Huber, seninle değişelim. Kağıttan hayatını bana ver ve benim kağıtsız ölümümü sen al (...)' "94

Remarque'ın uzun ve karmaşık gelen cümleleri de aynı şekilde başarı ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Örneğin, özgün eserdeki bir cümlede şöyle denilmektedir:

"Seine Gedanken wurden unscharf, sie verloren sich in Traeumen - von einem weißen Haus zwischen blühenden Kastanien, von einer Deputation feierlicher Menschen in Gehröcken, die ihm einen Ehrenbürgerbrief überreichten, und von einem uniformierten Diktator, der ihn weinend kniefällig um Entschuldigung bat "95

Orjinalinde oldukça karmaşık görünen bu cümleyi Burhan Arpad'ın yazarın üslûbuna sadık kalarak, anlaşılır bir şekilde Türkçe'ye aşağıdaki şekilde çevirmesi sevindiricidir:

"Düşünceleri silikleşti ve çiçek açmış kestane ağaçları arasındaki bir beyaz evin, ona şerefli vatandaş unvanını bahşeden mektubu uzatan resmî elbiseli heyet âzasının, ağlıyarak önünde diz çöken ve af dileyen üniformalı bir diktatörün rüyası içinde, kayboldular"96

(94) B.A., Cilt I, S: 94

(95) E.M.R., S: 28-29.

(96) B.A., Cilt I, S: 25.

"İnsanları Seveceksin" adı altında Türkçeleştirilen bu eserin çeviri metninde de yabancı kökenli sözcükler bulunmaktadır. Ancak kullanılan bu sözcükler Remarque'ın daha önce çevrilen eserlerine kıyasla daha azdır. Ayrıca, tümüyle olmasa da Küçük Ünlü Uyumu'nun kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

Burhan Arpad, yukarıda da belirtildiği gibi Remarque'ın bu eserini 1950 yılından sonra defalarca ele almış⁹⁷ ve gerek Türkçe'nin yazımı ve gerekse kullanımı konusunda gerekli düzeltmeleri yapmıştır.

Ahmet Necat'ın "Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok" çevirisini okuyarak Remarque'la tanışan Arpad için bu çalışma onun ilk Remarque çevirisidir. Arpad'ın "İnsanları Seveceksin" ile yapmış olduğu bu ilk Remarque çevirisi; yazarın diğer ilk üç eserinin Fransızca'dan çevrilmiş olması ve bu çevirinin ise Almanca aslı esas alınarak yapılmış olması nedeniyle, büyük bir önem taşımaktadır.

* * *

(97) Bkz. I/C, Sayfa: 23.

II/E ARC DE TRIOMPHE, 1945

(ZAFER ÂBİDESİ, 1946)

Remarque'ın Amerika'da yaşadığı yıllarda kaleme aldığı bu eseri aynı yıl Walter Sorell ve Denwer Lindley'in ortak çalışması⁹⁸ ile İngilizce'ye çevrilmiştir. Yazarın üçüncü romanı olan **"Üç Arkadaş"** tan itibaren geliştirdiği uslûbu ve anlatım tekniği bu eserinde görülmektedir ve onun Hemingway'den etkilendiğinden sözedilmektedir.⁹⁹

Remarque'ın, yine mültecilerin tedirginlik ve acı dolu yaşamlarını ve aşklarını konu alan bu eseri, yayımlandıktan sonra ilk altı ay içinde Amerika'da bir milyonun üzerinde satılmış ve kısa sürede bu sayı iki milyonun üzerine çıkınca satış rekorları kırmıştır. Yazarın ikinci kez (ilki, Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok romanı ile) satış başarısı elde eden ve filme alınan bu romanını Zeria Karadeniz büyük bir olasılıkla eserin İngilizce çevirisini esas alarak Türkçe'ye çevirmiştir.

Türk ve Dünya ünlüleri Ansiklopesidisi ise Remarque'ın bu eserini önce **"Arch of Triumph"** adıyla İngilizce yazmış olduğunu belirtmiş ancak bu ifadesiyle yanlış bir bilgi vermiş bulunmaktadır¹⁰⁰.

(98) E.M.R., Arch of Triumph, Translated from German by Walter Sorell and Denwer Lindley, D. Appelton-Century Co., New York, 1945, Inc. 445 Pages.

(99) Bu konuda Bkz. Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Cilt: 9, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, (t.y), S: 4712 ve Burhan Arpad, Doğunun ve Batının Büyük Ustaları, Kıtış Yayınları, İst., 1962, S: 36.

(100) Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Cilt: 9, S: 4712.

Karadeniz, çevirisinin başında şu sözlere yer vermiştir:

"Erich Maria Remarque bu eserini hâlen yaşadığı Amerika'da yazmış ve tercümemizin neşrinden pek az önce İngilizce ARCH OF TRIUMPH ismile yayınlanmıştır"¹⁰¹

Bu cümleler, çeviriye esas alınan kitabın belirlenmesine ışık tutmamakla birlikte çevirmenin, bir İngiliz-Amerikan Yayınevi olan **"Colliers"**den verdiği alıntılardan oluşan önsözü ise çevirinin İngilizce'den yapıldığı konusundaki düşüncelerimizi kuvvetlendirmektedir.

"Türkiye Bibliyografyası"nda da Remarque'ın bu romanı **"İngiliz Edebiyatı"** kısmında verilmiştir¹⁰².

(101) E.M. Remarque, Arc de Triomphe, Çeviren: Zeria Karadeniz, Bütün Kitabevi, İstanbul, 1946, 448 Sayfa.

(102) Bkz. Türkiye Bibliyografyası, 1939-1948, Cilt II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1962, S: 1376.

Romanın Özeti

Birinci Dünya Savaşının ateşkes ilânının, yirminci yılı kutlandığı gece Paris sokaklarında dolaşan Alman mülteci Dr. Ravic kendisini Seine nehrine atmak isteyen bir kadını kurtarır ve onunla ilgilenir. Kadın yardıma muhtaç bir durumda olduğu için Ravic onu kendisinin de kaçak olarak yaşadığı **"International"** oteline götürür. Onbeş yıllık Operatör Doktor Ravic, pek ehli olmayan Fransız Dr. Veber ve Dr. Durant'ın ameliyathanelerinde kaçak olarak çalışmakta ve onların hastalarını başarılı bir şekilde ameliyat etmektedir. Osiris adındaki genelevde çalışan zavallı kadınların rutin kontrolleri de onun görevidir.

Ravic'in yanında kalan kadın, beraber yaşadığı adamın zatürreden öldüğünü ve cesedinin hâlâ kaldıkları otelde olduğunu söyleyince, Ravic acı çeken ve korkmuş olan bu kadına yardım eder. Ölen adamın daha önce muayenelerini yapmış olan doktoru bulup rüşvet vererek cesedin kaldırılmasını sağlar ve olay örtbas edilir. Dr. Ravic kadını başka bir otele yerleştirir ve bir daha onu görmek istemez.

Almanya'da Gestapo tarafından aranan bir arkadaşını sakladığı için toplama kampına alındığı ve işkence gördüğü yılların etkisinden kurtulamamış olan Doktor, karısının da işkencelere dayanamayarak kendini asmasını kabullenememekte ve kabûslar görmektedir. Toplama kampından kaçtıktan sonra İspanya ve Fransa arasında çeşitli takma adlarla dolaşmış ve aylarca hapis yatmış olan Almanya'nın

nl operatörü, zor durumda olan zavallı ve çaresiz insanlara maddi ve manevi yardımlarda bulunmaktadır. Tek dostu **"Scheherazad"** gece kulübünün kapıcısı olan Rus mülteci Boris Morosow'dur. Çoğu zamanını onun yanına gidip iki içerek ve onunla satranç oynayarak geçirir.

Kısa bir süre sonra Ravic'in intihar etmekten alıkoyduğu kadın, **"Joan Madou"** onu arar ve birlikte olurlar. Joan'ın annesi İngiliz ve babası Rumen'dir. Ufak rollere çıkan bir oyuncudur ve Ravic'in yardımıyla Morosow'un çalıştığı gece kulübünde şarkı söylemek üzere bir iş bulur. Joan'la birkaç kez beraber olan Ravic, karısının hayali ve Gestapo'nun kini ile yaşamaktadır. Joan'ın sevgi dolu davranışlarına bu nedenle cevap verememektedir. Ravic iki içmek için gittiği bir barda otururken, kendisine, karısına ve arkadaşına işkence eden Gestapo ajanı Haake'yi görür ve onu sokaklarda arar, ancak bulamayınca yanıldığını sanır.

zntlerini ve bunalımlarını kısmen de olsa Joan'la unutan Ravic, birlikte çıktıkları kısa bir tatilde onu sevdiğini anlar ve onu kıskanmaya başlar. Tatilden döndükten sonra, içine giderken yolda kaza geçiren yaşlı bir kadına tıbbi müdahalede bulunur. Olay yerine gelen polislerin zabıt tutmak istemeleri üzerine mülteci olduğu anlaşılır ve **"Neumann"** adı altında sınırdışı edilir. Joana'a telefon ederek, bir-iki hafta sonra dönebileceğini bildirir. Ancak **"Günther"** takma adıyla sürdürdüğü sınırlar arası kaçak yolculuğu, zatürreye yakalanması nedeniyle üç ay sürer.

Döndüğünde Joan'ı bulamaz. Çünkü Joan kendisi gibi oyuncu olan bir adamla tanışmış, onun vasıtasıyla kendi mesleğine dönmüş ve onunla yaşamaya başlamıştır. Ravic, Joan'ı seviyor olmasına rağmen artık onunla beraber olamayacağını anlar. Ama yine de onu özler. Ravic'in duyguları ve mantığı bir çatışma içine girer.

Bir rastlantı sonucu Haake ile karşılaşan Ravic onunla konuşur. Haake, onu tanımaz ve doktora Almanya lehine istihbarat toplamayı teklif eder. Her onbeş günde bir, iki günlüğüne Paris'e gelen Haake'ye kendini **"Von Horn"** olarak tanıtan Ravic, Haake'nin bir sonraki Paris ziyaretinde görüşmek üzere ona söz verir. Ravic, arkadaşı Morosow'la birlikte Haake'den intikam almak için plânlar yapar.

Paris'te de ekonomik ve siyasal çalkantılar başlamıştır. Paris'in zenginleri paralarını Fransa dışına kaçırmakta ve mülteciler de başka ülkelere gitme yollarını aramaktadırlar.

Gestapo ajanı Haake'nin geleceği günler yaklaştığında **"Osiris"**e giden Ravic onu orada görür ve çıkmasını bekler. Bir rastlantı sonucu karşılaşmışçasına onu Morosow'un arabasına alır ve başka bir eğlence yerine götürmek üzere yola koyulurlar. Arabada uyuklayan Haake'yi öldüren Ravic onu bir ormana götürerek, parmağından çıkardığı kendi nikâh yüzüğü ile birlikte gömer.

Oteline dönen Ravic toplama kampında sönen hayatının yeniden geri döndüğünü hissetmektedir. Kendisini arayan Joan'ın telefonlarına da cevap vermez. Ancak kısa bir süre sonra Joan'ın

birlikte yaşadığı adam otele gelir ve kadının bir kaza sonucu tabanca ile vurulduğunu söyler. Joan'ı kaybetmek korkusu ile sevgilisinin evine koşan doktor, onu ağır yaralı bir şekilde hastaneye kaldırır ve tüm çabasını kullanarak ameliyat eder. Son nefesinde, acı çekmek istemeyen Joan'ın yalvarışları üzerine, Ravic ona öldürücü iğneyi yapar. Ravic'in hayatı da Joan'la birlikte sönmüştür. Seferberlik ilan edilen ve karartılmış Paris'ten ayrılmak için bir çaba sarfetmez.

Otele döndüğünde polislerin baskın yapmış olduğunu görür. Sorgulanırken, bu kez gerçek adını verir: Doktor Ludwig Fresenburg. Diğer mültecilerle birlikte, Fransız toplama kamplarına gönderilmek üzere kamyonlara binerler. Bu karartılmış Paris gecesinde Zafer Takı bile görünmemektedir...

* * *

İkinci Dünya Savaşı başlarında, Paris'te yaşayan bir Alman mültecinin acılarının, bunalımlarının, intikam ve aşk duygularının yansıtıldığı Remarque'ın bu romanı otuzüç bölümden oluşmaktadır¹⁰³. Zeria Karadeniz de çevirisinde, bu bölümlere sadık kalmıştır. Ancak özgün eserde yer alan bazı cümlelerin çevrilmediği görülmektedir. Bu durumun, eserin İngilizce metninden çevrilmiş olmasından kaynaklanmadığı, eseri İngilizce çevirisi ile karşılaştırdığımızda ortaya çıkmaktadır. Örneğin özgün eserin ilk cümleleri,

"Die Frau kam schraeg auf Ravic zu. Sie ging schnell, aber sonderbar taumelig. Ravic bemerkte sich erst, als sie fast neben ihm war"¹⁰⁴

satırları ile devam etmekte iken çevirinin Türkçe metninde şu şekilde verilmektedir:

"Kadın, hızlı ve sendeliyen adımlarla yürüyordu. Bununla beraber Ravic, kendisile bir hizaya gelinceye kadar onu görmemişti"¹⁰⁵

Yukarıdaki iki alıntı karşılaştırıldığında, ilk cümlenin çevrilmediği görülmektedir. Oysa Karadeniz'in kaynak olarak kullandığı İngilizce metinde bu cümleler özgün esere bağlı kalınarak aşağıdaki gibi çevrilmiştir:

"The woman veered toward Ravic. She walked quickly, but with a peculiar stagger. Ravic first noticed her when she was almost beside him"¹⁰⁶

(103) E.M. Remarque, Arc de Triomphe, Kiepenheuer & Witsch Verlag, Köln, 1988, S: 447 + (11) sayfa.

(104) a.g.e , S: 5.

(105) Z. K., S: 7.

(106) Sorell & Lindley S: 1.

Bu durumda eksik ve yanlış yapılan çevirinin, Karadeniz'den kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Karadeniz'in ilk cümleyi çevirmeden geçmesinin yanısıra, yazarın anlatım tekniğine de bağlı kalmadığı ve cümlelerin gramer yapılarını değiştirdiği görülmektedir. Örneğin, Almanca'daki **"sich bemerken"**, **"farketmek"** eylemi yerine farklı bir kullanımla **"görmemek"** şeklinde, dolayısıyla özgün cümlelerin anlamını değiştirerek Türkçe'ye aktarmıştır. Bu durumda yazarın gramer yapısı olarak olumlu verdiği cümle, Türkçe'ye olumsuz cümle olarak çevrilmiş bulunmaktadır. Karadeniz'in, anlatım tekniğini gözönünde bulundurmayarak çevirdiği özgün cümle,

"Kadın, karşıdan Ravic'e doğru geliyordu. Çabuk ama tuhaf bir şekilde sendeleyerek yürüyordu. Ravic, kadını ancak, hemen hemen yanına geldiğinde farkettili".

şeklinde Türkçe'ye çevrilebilir.

Bu satırların devamında Remarque'ın kullandığı cümlelerin yine gramer açısından değiştirilerek, anlatıcının belirttiğı özne gözardı edilerek Karadeniz tarafından Türkçe'ye çevrildiğı ve ayrıca özgün eserdeki iki cümlelerin çeviride çok farklı bir şekilde tek bir cümle ile ifade edildiğı görülmektedir. Örneğin, özgün metinde roman kahramanı Ravic'in, intihar etmek isteyen kadının solgun yüzünü betimlemesi yapılmış ve yine Ravic'in gördüğü bu yüzdeki saydamsı gözlerin onun dikkatini çektiğı belirtilmiştir. Karadeniz'in çevirisinde ise bu cümleler, sadece yüzün betimlemesi ve o da ancak özgün metne yarı yarıya bağılı kalınarak ve Ravic'den sözedilmeden verilmektedir. Remarque'ın cümlesi,

"Er sah ein blasses Gesicht mit hochliegenden Wangenknochen und weit auseinanderstehenden Augen. Das Gesicht war starr und maskenhaft; es wirkte als sei es eingestürzt, und die Augen hatten im Laternenlicht einen Ausdruck so glaeserner Leere, daß er aufmerksam wurde"¹⁰⁷

şeklinde iken ve İngilizce metinde de "He saw ... "¹⁰⁸ ile başlayan cümle Karadeniz'in cümlesinde dikkate alınmamıştır:

"Solgun rengi, çıkık elmacık kemikleri birbirinden ayrık gözlerle, çehresi âdeta, yere düşse param parça olabilecek sert bir maskeyi andırıyor ve sokak lâmbasından vuran ışık, gözlerine donuk, boş bir ifade veriyordu"¹⁰⁹

Bu cümlelerin şu şekilde çevrilmesi daha uygun olacaktır:

"O, birbirinden ayrık gözleri ve çıkık elmacık kemikleri olan solgun bir yüz gördü. (Bu) yüz donuklaşmıştı ve bir maskeyi andırıyordu; sanki çökmüştü. Sokak lâmbasının ışığında, gözler öylesine saydam bir boşluk kazanmıştı ki (Ravic'in) dikkatini çekti"

Bir başka bölümde de çevirmenin eksik ve kısaltarak Türkçeleştirdiği cümle, özgün eserde şöyledir:

"Das Zimmer war plötzlich voll Schweigen und Warten und Spannung -wie ein Strudel, der lautlos rief- ; ein unbekannter Abgrund, jenseits der Gedanken, aus dem der Schwindel und der Mohn einer roten Betaeubung aufwölkte"¹¹⁰

(107) E.M.R., S: 5.

(108) Sorell & Lindley, S: 1.

(109) Z.K., S: 7.

(110) E.M.R., S: 120. (Sözcüğün altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

Zeria Karadeniz, bu cümleyi aşağıdaki şekilde Türkçeleştirmiştir:

"Birdenbire oda hararet, bekleyiş ve gerginlikle dolmuştu. Kızıl bir gürültünün baş dönmesi yükseliyordu"111

Yukarıdaki iki cümle karşılaştırılacak olursa cümlelerin ilk kısmının yanlış algılanarak çevrildiği, ikinci kısmın atlandığı ve son kısmın ise özgün cümleye bağlı kalınmadan aktarıldığı görülmektedir.

Remarque'ın cümlesinin şu şekilde çevrilmesi daha uygun olacaktır:

"Oda birdenbire suskunluk, bekleyiş ve gerilimle doldu. -Sessizce çağıran bir girdab gibi-içinden kızıl bir uyuşukluğun (verdiği) başdönmesinin ve afyon-çiçeklerinin döne döne yükseldiği, düşüncelerin ötesinde, bilinmeyen bir uçurum"

Remarque'ın kısa ve sade cümleli uslûbu çeviri metinde gözardı edilmiş, birkaç kısa cümle birleştirilerek uzun bir cümle haline getirilmiştir. Yazarların, bu tür cümleleri bilerek ve kasıtlı olarak kullandıkları düşünülecek olursa, çevirmenlerin bu tutuma uymamaları yazarın uslûbunu gereksiz yere bozmak olacaktır. Örneğin,

"Das Zimmer war dunkel. Die Tür zum Badezimmer war etwas geöffnet. Dahinter brannte Licht. Ravic zögerte"112

(111) Z.K.,S: 128. (Sözcüğün altı tarafımdan çizilmiştir, S.M.)

(112) E.M.R., S: 120.

Karadeniz, yukarıdaki üç kısa cümleyi tek bir cümle halinde şu şekilde kullanmaktadır:

"Oda karanlık, banyonun kapısı ise aralıktı, içeride ışık olduğundan bir an tereddüt etmişti"¹¹³

Çeviride karşılaşılan bir diğer nokta da diyaloglarda **"siz"** ve **"sen"** sözcüklerinin karıştırılarak verildiğidir. Çevirinin çoğu yerinde, konuşmasına **"siz"** ifadesiyle başlayan bir şahıs, sözlerini **"sen"**le sürdürmektedir. Çevirmenin bu tutumunun, kaynak olarak kullandığı İngilizce metinde **"siz"** ve **"sen"** sözcüklerinin tek bir **"you"** sözcüğü ile belirtilmesinden ortaya çıkmış olacağı düşünülse bile, bu şekildeki cümlelerin Türkçe'nin kullanımına ters düştüğü açıktır. Örneğin, Remarque'ın,

"Wohin Wollen Sie denn? Sie müssen doch wissen, wohin Sie wollen?"¹¹⁴

cümlesi Karadeniz tarafından şu şekilde Türkçe'ye çevrilmektedir:

"Nereye gitmek istiyorsunuz? Gitmek istediğin yeri her halde bilmen lâzım"¹¹⁵

Oysa Karadeniz'in, Türkçenin kullanımı açısından ifadedeki birlikteliği sağlamak için ya **"sen"** ya da **"siz"** sözcüklerinden birini seçerek kullanması ve cümleyi sürdürmesi gerekirdi.

Özgün eserde, kahramaların yani **"Dr. Ravic"** ve **"Joan"**

(113) Z.K., S: 126.

(114) E.M.R., S: 188.

(115) Z.K., S: 197.

Madou"nun ilk tanıştıkları günlerde birbirlerine **"siz"** diye hitap ettikleri ancak romanın kurgusu içinde, samimileştikten sonra bu ifadelerin senli-benli olduğu görülmektedir. Oysa, yukarıda da belirtildiği gibi çevirmenin, İngilizce metni esas alması nedeniyle bu noktayı yakalayamadığı gözlenmektedir. Remarque'ın şu cümlesini ele alalım:

"Du spielst, als ob du immer gespielt haettest.
Vielleicht hast du. Ich weiß ja nichts von
dir"¹¹⁶

Bu cümle, Karadeniz tarafından Türkçe'ye,

"Pek usta oynuyorsunuz. Belki öylesiniz, sizin
hakkınızda hiç bir şey bilmiyorum"¹¹⁷

şeklinde çevrilmiştir. Karadeniz'in, Türkçe cümlelerde zamirleri yanlış seçmiş olmasının yanısıra, Almanca'daki **"als ob"** yan cümlesini de Türkçe'ye doğru aktaramadığı görülmektedir. Remarque'ın bu cümlesi,

"Sen (bu oyunu) sanki her zaman oynuyormuşsun
gibi, oynuyorsun. Belki (de) oynuyordun. Tabi
senin hakkında hiçbir şey bilmiyorum".

şeklinde verilebilir. Oysa Karadeniz'in çevirdiği cümle, yeniden Almanca'ya çevrilecek olursa, özgün cümlenin anlamının değiştiği rahatlıkla görülebilir. Çevirmenin **"Pek usta oynuyorsunuz"** cümlesinin Almanca karşılığı **"Sie spielen meisterhaft"** şeklinde olacaktır. Ayrıca bu Türkçe cümleyi Almanca'ya **"als ob"** cümlesi ile çevirmek mümkün

(116) E.M.R., S: 198.

(117) Z.K., S: 206.

değildir. Bunun yanısıra, küçük bir ayrıntı gibi görünse de yukarıda Remarque'ın, son cümleyi **"ja"** sözcüğü ile **"tabi, hem"** anlamına gelebilecek şekilde vurguladığını görmekteyiz. Bu nokta da çevirmenin gözünden kaçmış bulunmaktadır.

Ayrıca çeviri metnin bazı cümlelerinde, kimi zaman yadırganacak durumlar ortaya çıkmaktadır. **"Zafer Âbidesi"**ndeki cümlede şöyle bir ifade kullanılmaktadır:

"Şüphe çekicinin altında kristal kırıldığı zaman onu yalnız çimentolayabilirsiniz, fazla bir şey yapamazsınız"¹¹⁸

Bu cümleyi okuyan bir kişi, bağlam içinde de olsa cümleden hiçbir şey anlayamamaktadır. Oysa, Remarque'ın; güven duygusunun, şüphe duygusu ile yıkılması halinde, o güven duygusunun tamir edilemeyecek yaralar alıp kırıldığını anlatmak istediği pasajda bir benzetme sözkonusudur. Güven, burada bir kristal ve şüphe de onu parçalayan bir çekiçtir. Remarque'ın cümlesi şöyledir:

"Wenn der Kristall einmal zersprungen war unter dem Hammer des Zweifels, konnte man ihn nur kitten, aber nichts mehr"¹¹⁹

Almanca metinde isim tamlaması olarak kullanılan **"şüphenin çekici"**, Türkçe çeviride **"-nın"** eki verilmeksizin sıfat tamlaması şeklinde yazıldığında **"şüphe çekmek"** eylemini anımsattığından okuyucuyu yanlış yönlendirebilmektedir. Bu durum, cümleyi özgün

(118) Z.K., S: 206.

(119) E.M.R., S: 300.

cümlenin taşıdığı anlamdan uzaklaştırmaktadır.

Bir diğer nokta ise kristal parçalarının **"çimento"** ile yapıştırılmasıdır ki Almanca cümledeki **"kitten"** eylemi Türkçe'de **"yapıştırmak, macunlamak"** anlamını taşımaktadır. Karadeniz'in bunu anlayamamış olması nedeniyle, kristal **"yapıştırılacağı"** yerde **"çimentolanmıştır"**.

Söz konusu cümle aşağıdaki şekilde çevrilebilir,

"Eğer kristal, şüphenin çekici altında bir kere kırıldıysa o, ancak yapıştırılabilirdi, daha fazlası yapılamazdı".

veya serbest bir çeviri ile,

"Kristal, şüphenin çekici altında bir kere kırılmaya görsün, onu ancak yapıştırabilirsin, başka bir şey yapamazsın".

şeklinde ifade edilebilir.

Çeviride kullanılan Türkçe cümleler de kimi zaman Türkçe kullanımdaki noktalama eksikliğinden dolayı özgün cümlenin anlamını verememektedir. Örneğin,

"Das Vollendete allein hatte es (kraft)* -und der Mensch war nur im Tode vollendet- und nur für kurze Zeit"120

(*) Buradaki **"es"** sözcüğü, bağlam içindeki **"Kraft"** sözcüğünü açıklamaktadır. (S.M.)

(120) E.M.R., S: 32.

cümlesini Karadeniz aşağıdaki şekilde aktarmıştır:

Ancak var olan azamete sahiptir. İnsan ise
bu tamamlığı ancak ölümden buluyor, o da o kadar
kısa bir zaman için ki !... "121

Almanca cümledeki Üçüncü Tekil Şahıs Zamiri **"es"** yerine, Almanca eserde, bu bağlam içinde kullanılan **"Kraft"** (güç, azamet) sözcüğünün Türkçe cümlede kullanılması doğaldır. Ancak noktalama olmaksızın Türkçe cümlede ortaya çıkan **"var olan azamet"** ifadesi yanlış anlaşılmaya neden olmaktadır. Bu durumda, en azından cümlelerin öznesinden sonra virgül kullanmak gerekmektedir. Bunun da ötesinde, Almanca'dan alınmış cümlelerde görüleceği gibi **"Vollendet"** sözcüğü cümlelerin ilk kısmında isim olarak (das Vollendete) ve ikinci kısmında ise isim-fiil olarak (vollendet sein) kullanılmıştır. Bu durum Karadeniz'in cümlelerinde farklılıklar göstermektedir. Bizim **"Kemâle ermiş kişi"**, **"kemâle ermek"** olarak çevirdiğimiz bu sözcüklerden; **"Kemâle ermiş kişi"** (das Vollendete) çevirmen tarafından **"var olan"** ve kemâle ermek (vollendet sein) ise **"tamamlığı bulmak"** şeklinde iki farklı sözcükle kullanılmıştır. Remarque'ın burada ifade etmek istediği **"insanın ancak ölünce kemâle ermesi"** dir, Karadeniz'in belirttiği gibi **"tamamlığı ölümden bulması"** değil.

Kısaca ifade etmek gerekirse; Karadeniz burada sözcükleri uygun seçmemiş, uslûba uymamış ve cümlelerin anlatım zamanını; di-li geçmiş zaman yerine geniş- ve şimdiki zaman şeklinde vermiştir.

Yukarıda belirtilen bu noktaların ışığı altında özgün cümlelerin aşağıdaki şekilde çevrilmesi daha uygun olacaktır:

"Yalnızca kemâle ermiş olanın azameti vardı
- ve insan, sadece ölümden kemâle ererdi -
ve yalnızca kısa bir zaman için"

Remarque'ın, eserinin adını oluşturan Paris'teki **"Zafer Takı"**, romanın kurgusu içinde sürekli olarak kullanılmaktadır. Ancak Karadeniz, çevirinin başlığını **"Zafer Âbidesi"** olarak vermiş, metnin içinde de **"Takı Zafer"**¹²² ve **"Zafer Takı"**¹²³ gibi farklı kullanımlarla gereksiz yere bütünlüğü bozmuş olmaktadır.

Yazar, romanını aşağıdaki cümlelerle noktalamaktadır:

"Der Platz war nichts als Finsternis. Es war so dunkel, daß man auch den Arc de Triomphe nicht mehr sehen konnte"¹²⁴

Karadeniz, çevirisinin son cümlesinde ise şu cümleyi kullanır:

"Meydan karanlıktan başka bir şey değildi. O kadar karanlıktı ki Zafer Tâkı bile gözükmüyordu"¹²⁵

Buradaki, **"Meydan karanlıktan başka bir şey değildi"** ifadesi Türkçe'de alışlagelmiş bir ifade şekli değildir. Bunun yerine **"Meydan karanlığa gömülmüştü"**, **"meydanda sadece karanlık hüküm sürüyordu"** veya **"meydan kapkaranlıktı"** şeklindeki her ifade, Türk dilinin

(122) Z.K., S: 9.

(123) Z.K., S: 448.

(124) E.M.R., S: 445.

(125) Z.K., S: 448.

kullanımı açısından göze ve kulağa daha hoş gelmektedir.

Aslında Remarque'ın "**Finsternis**" ve "**dunkel**" olarak kullandığı bu iki sözcük anlam bakımından birbirinin aynı gibi görünse de, nüans farkı olan iki sözcüktür. Ancak Türkçe'de bu ince nüansları karşılayacak iki sözcük bulmak hemen hemen olanaksızdır. Yazarın üslûbuna bağlı kalma çabası içinde, cümlelerin aşağıdaki şekilde çevirilmesi daha uygun olacaktır:

"Meydanda sadece zifiri karanlık hüküm sürüyordu. Öyle karanlıktı ki artık Zafer Takı'nı bile görmek mümkün değildi".

Görüldüğü gibi, Zeria Karadeniz de Remarque'ın ilk üç eserini Türkçe'ye aktaran çevirmenler gibi eseri Almanca aslından değil, bir başka dilden çevirmiş olma hatasına düşmüştür. Kaynak metnin İngilizce olması nedeniyle çevirmen özgün eserdeki "sen-siz" ifadelerinin farklılığını yakalayamamıştır. Bunun yanısıra yukarıda da belirtildiği gibi, İngilizce çeviride mevcut olup Türkçe'ye çevrilmemiş kısımlar tesbit edilmiştir. Bu çeviride yazarın anlatım tekniğine ve üslûbuna yeterince bağlı kalınmış olduğunu söylemek de oldukça zordur.

* * *

III. GENEL DEĞERLENDİRME

Erich Maria Remarque'ın yirminci yüzyılın ilk yarısında yazmış olduğu tüm eserleri, yazıldıkları yılların hemen ardından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Remarque'ın savaşa karşı verdiği büyük mücadeleyi yansıtan eserlerinin tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de ilgi görmesi doğaldır. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından yeteri kadar payını almış ve **"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh"** ilkesi ile genç bir Cumhuriyet kurmuştur. Bu genç cumhuriyet; savaşı lânetleyen, savaşa karşı tavır takınan tüm görüşleri destekleyen bir devlet politikasını hedeflemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın tüm vahşetini sergileyen, Remarque'ın **"Im Westen nichts Neues"** adını taşıyan ve filme alınarak büyük yankılar uyandıran romanını Ahmet Necat, bir yıl sonra 1930 yılında Türkçe'ye **"Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok"** adı altında çevirmiştir.

Bugünkü Türkçe'ye kıyasla doğal olarak doğu kökenli (Arapça ve Farsça) sözcüklerin oldukça fazla kullanıldığı bu çeviri, o günün koşullarına göre iyi bir çeviri olarak değerlendirilebilir. Çevirinin, Remarque'ın uslûbunu yansıtmaya ve anlatım tekniklerini uygulama kaygısı güdülmeden kimi yerlerde kısaltılarak ve bazen de yorumlanarak yapıldığı görülmektedir. Ancak, Remarque'dan yapılan bu ilk çeviri çalışmasının, genel olarak özgün eserin bütünlüğünden

ve eserde okura iletilmek ve aşılacak istenen anafikirden bir değer kaybettiği söylenemez. Yazarın Türkiye'de de tanınması ve savaş karşıtı görüşlerinin Türk okuruna yansıtılması açısından Ahmet Necat'in büyük bir rolü olduğu yadsınamaz. Daha sonraki yıllarda Remarque'ın eserlerini Türkçe'ye çevirecek olan çevirmenlerin de (örn. Burhan Arpad) yazarı, bu çeviriyi okuyarak tanıdığı ve sevdiği bilinmektedir. Bir başka deyişle, bu çeviriyle Remarque Türk okuruna tanıtılmıştır.

"Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok"dan sonra Türkçe'ye ikinci sırada çevrilen eser, yazarın 1930 yılında yine Berlin'de yazmış olduğu **"Der Weg zurück"** tür. Genç Alman askerlerinin silya döndüklerinde ortaya çıkan uyum zorluklarını ve ruhi bunalımlarını anlatan ve Almanya'nın savaş sonrası ekonomik, sosyal ve kurumsal olarak çöküşünü gözler önüne seren bu eserin Türkçe'ye ilk çevirisi M. Gayur tarafından yapılmıştır.

Gayur, Fransızca öğretmenidir ve Fransızca ders kitapları bulunmaktadır. Gayur'un çeviri metninin, özgün esere biçimsel olarak uymadığı ve özgün eserin kurgusundan çok farklı olduğu görülmektedir. Çeviride, Remarque'ın romanında yer almayan olaylar bulunmaktadır ve çeviri Fransızca'dan yapılmışcasına isimler **"Wilhelm"** yerine Fransızca şekliyle yani **"Giyom"** olarak verilmiş ve selâmlaşmalar da **"Bonjur, Oruar"** şeklinde aktarılmıştır.

Bu nedenle, Gayur'un 1931 yılında **"Sonra"** adı altında eserin Fransızca metnini esas alarak yapmış olduğunu sandığımız bu çeviri

için **"Der Weg zurück"** ün çevirisi olduğunu söylemek oldukça zordur. Gayur'un çevirisi adeta Fransız okuru için hazırlanmış bir çevirinin Türk okuruna aktarılmış halidir.

Özgün eserde verilmek istenen bazı mesajların da, kasıtlı olarak bir Fransızın okumak ve düşünmek istediği şekilde değiştirildiği; örneğin, Almanya ve Almanlarla alay edildiği, onların öldürdükleri askerlerin birer Fransız askeri olduğunun altı çizildiği ve Amerika'ya duyulan sempati nedeniyle, özgün eserde yer alan Amerikan askerlerinin savaşta yaptığı bazı hataların değiştirilerek İngilizlere maledildiği görülmektedir. Bu nedenle, M. Gayur'un çevirisinin; Almanca metnin anlam, üslup ve anlatım tekniğinin yansıtılması bakımından ve ayrıca Türkçe'nin kullanımı açısından yeterli olmadığı söylenebilir. Bu çeviri, özgün metinler esas alınmadığı takdirde ortaya çıkacak olan kötü sonuçları gözler önüne seren iyi bir örnek durumundadır.

Remarque'ın birer yıl ara ile yazıp hemen ardından Türkçe'ye çevrilen bu iki eserinden sonra üçüncü eserini ortaya çıkarması uzun bir zaman almıştır. Çünkü yazarın bu ilk iki romanı Naziler tarafından yakılan kitaplar arasındaydı ve Remarque 1938 yılında vatandaşlıktan çıkarılmıştı. Bu yüzden Almanya dışında İsviçre, Fransa arasında mültecilik yaşantısı sürdüren Remarque üçüncü romanını ancak 1938 yılında yayınlayabilmiştir.

Yazarın üçüncü sıradaki **"Drei Kameraden"** adlı bu romanı, Birinci Dünya Savaşı sonrasının Berlin'ini ve orada yaşayan üç

arkadaşın verdiği ayakta kalma mücadelesini, onların dayanışmasını ve Almanya'nın ekonomik ve sosyal olarak çöküşünü, yokluk ve işsizliği anlatmaktadır.

Remarque'ın filme alınan bu romanını, Kemal Demiray 1941 yılında **"Üç Arkadaş"** adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Demiray'ın Fransızca'dan yapmış olduğu çevirileri bulunmaktadır. Çevirmenin ayrıca bazı Türk hikâyecilerinin eserlerinden oluşan derleme çalışmalarının bulunduğu ve çok sayıda Türkçe ve Dilbilgisi sözlükleri ve ders kitapları yayınlanmış olduğu bilinmektedir.

Kemal Demiray da büyük bir olasılıkla Almanca eserin çevirisini, eserin Fransızca metnini esas alarak yapmıştır. Bu nedenle özgün eserde yer alan cümlelerin psikolojik derinliği ve Almanca'nın ince anlatımı çeviride verilememiştir.

Çevirmenin iki cilt halinde çevirerek yayınladığı kitabın birinci cildinin başında yer alan sunuş bölümü, 1940'lı yılların Türkiye'sinde Remarque'ın nasıl algılandığı ve nasıl değerlendirildiği konusunda okuyucuya ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Bu önsözde, **"sulh peşinde koşan"** Remarque'ın; **"sade ve riyasız"** bir anlatımla insanlığa savaşın tüm acılarını tüm çıplaklığı ile gösterdiğinden, bu nedenle eserlerinin tüm dünya dillerine çevrildiğinden ve büyük ilgi gördüğünden söz edilmektedir. Demiray önsözünü şu cümlelerle bitirmektedir:

"Bugün, Remarque'ın sulh perisini, yine, kanlı bir harp boğmuş bulunuyor. 'Garp cephesinde sükunet vardır', 'Dönüş yolu' ve 'Üç Arkadaş'ın acıklı sahnelerinden bir kısmını beşeriyet yeni baştan yaşamağa başladı; bir kısmı da, henüz istikbalin meçhul ufuklarında gizlidir."*

Bu cümlelerle çevirmen, Avrupa'da gelişen olaylarla insanlığın **"acıklı sahneleri"** yeniden yaşadığına işaret etmekte ve bu sahneleri yaşamak istemeyenleri Remarque aracılığı ile savaşa karşı uyarmakta ve savaşa girildiği takdirde insanların yaşadığı dramın aynısının yaşanabileceğini ima etmektedir. Böylece Remarque'ın ve onun eserlerini Türkçe'ye kazandıran çevirmenlerin, Türkiye'de savaş karşıtı bir kamuoyu oluşturulmasında ne denli büyük bir rol oynadığı açıklık kazanmaktadır.

Remarque'ın Almanaya'yı terkederek çeşitli Avrupa ülkelerinde ve sonunda Amerika'da sürdürdüğü mültecilik yaşantısının verdiği birikimlerle yazmış olduğu **"Liebe Deinen Naechsten"** adlı romanı onun dördüncü romanıdır. Yazarın Amerika'da yaşadığı yıllarda yazmış olduğu ve 1941'de yayınladığı bu eseri iki yıl sonra Burhan Arpad tarafından Almanca metni esas alınarak her yönüyle aslına uygun olarak, **"İnsanları Seveceksin"** adı altında Türkçe'ye çevrilmiştir. Daha sonraki yıllarda da Remarque'ın beş romanını (çoğunu da bir kaç kez yeniden ele alarak) Türkçe'ye aktaracak olan Arpad'ın, yazarı 1956 yılında İsviçre'de şahsen ziyaret ederek röportajlar yaptığı bilinmektedir.

(*) E.M.R., Üç Arkadaş, Çev: Kemal Demiray, Kenan Basımevi, İstanbul, 1941, "Erich Maria Remarque", S: V-VIII.

Vatansız ve çaresiz kalmış milyonlarca insanın, ülkelerin sınırları arasında çektiği acılara ve o insanların yüreklerine ve dillerine **"İnsanları Seveceksin"** romanıyla tercüman olan Remarque'ın beşinci sıradaki romanı **"Arc de Triomphe"** da da aynı konuyu işlediği görülmektedir. Yazarın 1945 yılında Amerika'da yazdığı bu romanı aynı yıl **"Arch of Triumph"** adıyla İngilizce'ye çevrilmiş, Amerika'da büyük bir ilgi görmüş **"ayın kitabı"** seçilmiştir. Amerika'da kısa bir süre içinde iki milyon üzerinde satılan Remarque'ın bu eseri yine filmlere konu olmuştur.

Zeria Karadeniz'in 1946 yılında **"Zafer Âbidesi"** adı altında Türkçeleştirdiği bu eser, büyük bir olasılıkla İngilizce metni esas alınarak çevrilmiştir. Karadeniz, çevirisinin önsözünü bir İngiliz-Amerikan yayınevi olan **"Colliers"** den yaptığı alıntılardan oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, Karadeniz eseri İngilizce metni esas alarak çeviri yaptığı için özgün eserdeki konuşmaların hangisinin **"siz"** ve hangisinin **"sen"** ile yapıldığını (Bu sözcüklerin İngilizce karşılıklarının tek bir **"you"** sözcüğü olması nedeniyle) belirleyememiş ve özgün eserden koparak karşıtlıklar içinde kalmıştır.

Karadeniz'in çeviri metninde bulunan bu yanlışlıklar, onun çeviriyi İngilizce metni esas alarak yapmış olduğu konusundaki şüphelerimizi silmiş ve bu sanımıza kesinlik kazandırmıştır.

Ayrıca bu çeviride Türkçe'nin de pek ustalıkla olarak kullanılmadığı ve çevirmenin bu konuda yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Edebi çeviride aranan; doğru ve güzel ifade, özgün metnin içeriğine bağlılık ve araç dilin psikolojik derinliğini yansıtabilme ilkeleri (eserlerin özgün metinlerinin kaynak olarak kullanılmaması sonucunda) zedelenmiştir.

Ancak öyle ya da böyle, Remarque'ın eserleri yazıldıkları yılların hemen ardından Türkçe'ye çevrilerek, yazarın dünya insanlarına iletmek istediği; savaşı lânetleme, insan sevgisi ve barış kavramları Türkiye'de hedefini bulmuştur.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında tarihin iki büyük Dünya Savaşını yaşamış olan insanlığın, dramını romanlarına konu alan Remarque, eserleriyle bu zavallı insanların duygularını paylaşmış, onların düşüncelerini yansıtmayı ve savaşın anlamsızlığını tüm dünyaya haykırmayı amaç edinmiştir. Bu nedenle o, çağdaş dünya yazarları arasında gerek kapitalist ve gerekse komunist ülke ayrımı olmaksızın tüm dünyada eserleri en çok okunan, kırkbeş dünya diline çevrilen, en fazla filme alınan ve en fazla ilgi gören bir yazar konumundadır.

İsviçre'de Alman asıllı bir Amerikan vatandaşı olarak yaşamına veda eden ve yaşamı boyunca vatanını ve vatandaşlarını yüreğinde taşıyarak Almanca eserler veren Erich Maria Remarque'ın romanları Türkiye'de de gereken ilgiyi görmüş ve Türk okurunun hafızalarında yerlerini almıştır.

* * *

IV. EKLER*

TÜRKÇE'DE REMARQUE'IN ESERLERİ			
ESERİN ÖZGÜN ADI	ÇEVİRMEN	ESERİN ÇEVİRİ ADI	ÇEVİRİLDİĞİ YIL
1. Im Westen nichts Neues (1929)	Ahmet Necat	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok.	1930
2. Der Weg zurück(1930)	M.Gayur	Sonra	1931
3. Drei Kameraden(1938)	Kemal Demiray	Üç Arkadaş I, II	1941
4. Liebe Deinen Naechsten (1941)	Burhan Arpad	İnsanları Seveceksin I,II	1943
5. Arc de Triomphe (1945)	Zeria Karadeniz	Zafer Abidesi	1946
6. Zeit zu leben und Zeit zu sterben(1954)	Tayfun Sütken	Aşk ve Ölüm	1954
7. Der Funke Leben (1952)	Burhan Arpad	Hayat Kıvılcımı	1955
8. Der Funke Leben (1952)	Çetin Tümay	Hayat Kıvılcımı	1955
9. Zeit zu leben und Zeit zu sterben (1954)	Behçet Cemal	Anababa Günleri	1955
10. Im Westen nichts Neues (1929)	Behçet Necatigil	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1956
11. Im Westen nichts Neues (1929)	Burhan Arpad	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1956
12. Der schwarze Obelisk (1956)	Leyla+Semih Yazıcıoğlu	Ölümsüz Günler	1957
13. Liebe Deinen Naechsten (1941)	Burhan Arpad	İnsanları Seveceksin	1957
14. Der Weg zurück(1930)	Burhan Arpad	Dönüş Yolu	1958
15. Im Westen nichts Neues (1929)	Behçet Necatigil	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1958

(*) E.M. Remarque'ın eserleri, Türkçe'ye çevrilmiş olduğu yıllara göre sıralanmıştır.

ESERİN ÖZGÜN ADI	ÇEVİRMEN	ESERİN ÇEVİRİ ADI	ÇEVİRİLDİĞİ YIL
16. Der Funke Leben (1952)	Burhan Arpad	Hayat Kivılcımı	1960
17. Zeit zu leben und Zeit zu sterben(1954)	Osman Tuğrul	Sevmek ve Ölmek Zamanı	1961
18. Drei Kameraden(1938)	Kadri Yurdatap	Üç Arkadaş	1961
19. Der Himmel kennt keine Günstlinge (1961)	Semih Yazıcıoğlu	Tanrının Gözdesi Yok	1961
20. Im Westen nichts Neues(1929)	Nihal Yeğınobalı	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1963
21. Die Nacht von Lissabon (1962)	Burhan Arpad	Lizbon'da Gece	1963
22. Arc de Triomphe (1946)	Zeria Karadeniz	Zafer Abidesi	1963
23. Der Weg zurück (1930)	Tektaş Ağaoğlu	Dönüş	1964
24. Im Westen nichts Neues (1929)	Behçet Necatigil	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1965
25. Liebe Deinen Naechsten (1941)	Burhan Arpad	İnsanları Seveceksin	1967
26. Liebe Deinen Naechsten(1941)	Esat Nermi	İnsanları Seveceksin I, II.	1968
27. Der Himmel kennt keine Günstlinge (1961)	Semih Yazıcıoğlu	Hayat Köprüsü	1968
28. Zeit zu leben und Zeit zu sterben (1954)	Aysel Koroncu	Yarın Yeni Bir Gün	1968
29. Im Westen nichts Neues (1929)	Burhan Arpad	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1968
30. Der Funke Leben (1952)	Burhan Arpad	Hayat Kivılcımı	1969
31. Der schwarze Obelisk (1956)	Esat Nermi	Kara Anıt	1970

ESERİN ÖZGÜN ADI	ÇEVİRMEN	ESERİN ÇEVİRİ ADI	ÇEVİRİLDİĞİ YIL
32. Im Westen nichts Neues (1929)	Behçet Necatigil	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1971
33. Im Westen nichts Neues (1929)	Nihal Yeğınobalı	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1971
34. Die Schatten im Paradies (1971)	Burhan Arpad	Tedirgin Hayat	1971
35. Liebe Deinen Naechsten (1941)	Burhan Arpad	İnsanları Seveceksin	1971
36. Der Weg zurück(1930)	Burhan Arpad	Dönüş Yolu	1972
37. Der Weg zurück(1930)	Tektaş Ağaoğlu	Dönüş Yolu	1972
38. Im Westen nichts Neues (1929)	Burhan Arpad	Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1973
39. Zeit zu leben und Zeit zu sterben(1954)	Ahmet Cemal	Sevmek ve Ölmek Zamanı	1973
40. Drei Kameraden(1938)	Özay Süsoy	Üç Arkadaş	1974
41. Liebe Deinen Naechsten(1941)	Esat Nermi	İnsanları Sevmelisin	1976
42. Liebe Deinen Naechsten (1941)	Burhan Arpad	İnsanları Seveceksin	1979
43. Der schwarze Obelisk (1956)	Esat Nermi	Ölesiye Yaşamak	1982
44. Liebe Deinen Naechsten (1941)	Burhan Arpad	İnsanları Seveceksin	1983
45. Im Westen nichts Neues (1929)	Burhan Arpad	Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1983
46. Der Weg zurück(1930)	Burhan Arpad	Dönüş Yolu	1983
47. Zeit zu leben und Zeit zu sterben(1954)	Ahmet Cemal	Yaşamak Zamanı, Ölmek Zamanı	1983
48. Im Westen nichts Neues (1929)	Behçet Necatigil	Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok	1986

BİBLİYOGRAFYA

1. Remarque, Erich Maria, Im Westen nichts Neues, Ullstein Verlag, Frankfurt / M - u.a, 1988.
2. Remarque, Erich Maria, Der Weg zurück, Ullstein Verlag, Frankfurt / M - u.a., 1988
3. Remarque, Erich Maria, Drei Kameraden, Ullstein Verlag, Frankfurt / M - Berlin, 1985.
4. Remarque, Erich Maria, Liebe Deinen Naechsten, Ullstein Verlag, Frankfurt / M - Berlin, 1986.
5. Remarque, Erich Maria, Arc de Triomphe, Kiepenheuer & Witsch Verlag, Köln, 1988.
6. Remarque, Erich Maria, Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, Çev.: Ahmet Necat, B rhanettin Matbaası, İstanbul, 1930.
7. Remarque, Erich Maria, Sonra, Çev: M. Gayur, Vakı  Matbaası, İstanbul, 1931.
8. Remarque, Erich Maria,    Arkadaş I, II, Çev.: Kemal Demiray, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1941.
9. Remarque, Erich Maria, İnsanları Seveceksin I, II, Çev.: Burhan

Arpad, Akba Kitabevi İstanbul, 1943.

10. Remarque, Erich Maria, Zafer Âbidesi, Çev.: Zeria Karadeniz, Bütün Kitabevi, İstanbul, 1946.

11. Ali Seydi, Resimli Yeni Türkçe Lügat, Cihan Matbaası, İstanbul, 1929.

12. Ansiklopedi 2000, Hürriyet Ansiklopedi Dizisi: 2, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., (b.y.y), 1990.

13. Arpad Burhan, Remarque, Doğunun ve Batının Büyük Ustaları, Kıtış Yayınları, İstanbul, 1972.

14. Aytaç, Gürsel, Edebiyat Yazıları I, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

15. Glaser, Horst Alber (Hg), Deutsche Literatur, Eine Sozial Geschichte, Weimarer Republik-Drittes Reich: Avantgardismus, Parteilichkeit, Exil, 1918-1945, Band IX, Rowohlt Taschenbuchverlag GmbH, Reinbeck bei Hamburg, 1983.

16. Kim Kimdir Ansiklopedisi, Türk Aydınlarının Kütüğü, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1961-62.

17. Metzler, J.B., Metzler Autoren Lexikon, Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart, J. B.

Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag
GmbH, Stuttgart, 1986.

18. Nutz, Walter, "Massen Literatur", in Deutsche Literatur, Eine
Sozialgeschichte, Hrsg: Horst Alber Glaser, Band IX, Rowohlt
Taschebuchverlag, Reinbeck bei Hamburg, 1983.

19. Salihoğlu, Hüseyin, "Edebi Çeviri Sorunları Üzerine", Türkiye
Yazıları, Aylık Dergi, Sayı 43, Ekim 1980.

20. Siyavuşgil, Sabri Esat, "Tercüme Dair", Türk Dili Aylık Dergi,
Cilt I, Sayı 1-12, TDK, 1951-52.

21. Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi, Kaynak Kitaplar Basım, Yayın
ve Tic. A.Ş., İstanbul, 1974.

22. Türkiye Bibliyografyası, 1928-1938, Cilt II, (Hususi Neşriyat),
Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.

23. Türkiye Bibliyografyası, 1939-1948 Cilt II, Milli Eğitim Basımevi,
İstanbul, 1962.

24. Türkiye Bibliyografyası, 1939-1948 Cilt III, (Alfabetik Dizinler),
Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961.

25. Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Cilt 9, Anadolu Yayıncılık,
İstanbul, (t.y).